

de la Revue Arménienne HANTESS
 au Convent des R. R. P. P. Mécitharistes
 à VIENNE
 VII Mécitharistengasse 4

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ԴԱՍՈՒՆ

ԿԻՆՍՍՆԵԱՅ

Ազգային, Գրական և Բարարական

28 ԴԱՍՈՒՆ

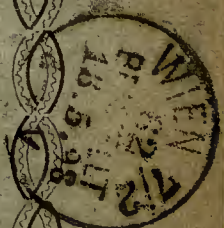
1898

ԹԻԻ 9

1 ՄԱՅԻՍ

ԽՄԱԳԻՐ - ՏՆՕՐԵՆ
 Մ. ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

ԶՄԻՆՆԻԱ
 ՏՊԱԳԻՐ. ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

Հրատարակուեցաւ. ԳՐԱՏԱՆԾ քիւ. 2 Գրացուցակն
 փափարդաց անի կ'որկուի:

A circular library stamp from the University of Michigan Library. The text "UNIVERSITY OF MICHIGAN" is curved along the top inner edge, and "LIBRARY" is curved along the bottom inner edge. The center of the stamp contains the year "1900". The stamp is slightly faded and has a textured appearance.

ՀԱՅ ԽՍՐՔ ԳԻՉ ԳՈՐԾ	321
ՌԱՃԱՅԻՆ ՇԱՔԻՂԱՅՆ	325
ԲՆՏԱՆՆԵԿԱՆ ԵՂԵՐԲ ՄԸ (Մ. Նուպարեան)	330
ԳՆԱՏՆԵՐՈՅԶ ՆՐԱՅՆ (Գրիգոր Կ. Յաջաբեան)	333
Ո՛Վ, ԳԻՏԷ (Ա. Կ. Կիւրալկեան)	339
ՀԵՐԲՈՒՄՆ ԼՈՐԲՄԱՆ (Ս. Ամատեան)	341
ՊԵՏՐՈՍ ՇԱՆՇԵՋԱՆՅ	343
ԿՐԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ ՄԱԼԱԹՐՈՅ (Ս. Յ. Մոմճեան)	349
ԱՌՏՆԻՆ ԳՈՐԾԵՐ (Սիսակ)	351
ԻԶՄԻՐԻ ԴԻՄԱՍՏՈՒԵՐՆԵՐՈՒ ՇՈՒՐԶ (Յ. Միքայելեան)	358
ՀՈԳ - ՈՐԲԱՆԱՄ ԵՒ Մ. ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ ԵՐԿՍԵՐՈՐԴՈՐԵՐՈՒ ՏԱՐԵԴԱՐԶԻ ՀԱՆԴԷՍ (* *)	359

1

Մարին շքույն

	Ստորին շրջան	Ու	Կ
1. Դասագիրք կրճախի	Հին ու խառն	Հատար Ա.	2 75
2. » »	նոր »	» Բ.	2 5
3. Մի բանի խզոփ հայ կրօնաւայելներու			10

4. Առուցումն Բրիտանեական կրօնի	Հասար. Գ.	4	50
5. Տառն սրբառիկան			50

2

6.	Գրասենյակի կրօնի	• • • • •	Ա. տարի	45	
7.	»	» • • • • •	Բ. »	20	
8.	»	» • • • • •	Գ. »	30	
9.	Սրբազան պատմություն	Հին - ու խաի	Դ. »	40	
10.	»	» նոր - ու խաի	1. Աւետարան	Ե. տարի	40
11.	»	» » » 2.	Գործքք առաքելոց	Ե. »	40

ԿԻՍՍՄԱՆԱՅ

ԲԸ. ՏԱՐԾ

Թ Ի Ի 9

1 ՄԱՅԻՍ 1898

ՇԱՏ ԽՍՍԻ ՔԻՉ ԳՈՐԾ

Սփորտաբար այս կարծիքը տարածուած է եւրոպայի
կան ազգերու մէջ՝ թէ ասիացիներն սակաւ ախտոս է, երա-
զատես է, հայեցողական կենաց հակամէտ է, ուստի
կ'աշխատի որքան որ օրապահիկը ճարելու պէտք ունի,
և իր օրերուն մեծ մասն ընտելեան ծոցը կ'անցնէ զմայ-
լումով՝ առանց զգալի դործունէութիւն մը ցոյց տալու:
Բայց միթէ՞ իր մարմնայն պէս սիրտն ու միտքն ալ դան-
դաղ են, միթէ՞ խորհելու, հնարելու, գտնելու կարողու-
թենէ զուրկ է:

Այս մասին կարծիքները կ'տարբերին — հարուստ և
վաւժաւուն երեւակայութեան տէր՝ ասիացիներն այդ յատ-
կութեամբ ոչ միայն արտառոց առասպելներու, անհա-
մար հրաշալի կրօններու, իմաստասիրական եղջերուա-

քաղներու, անիմանալի պատգամներու ծնունդ տուած է մարդկային հոգւոյն և աշխարհի այլազան երեւոյթներու գաղտնիքը մեկնելու մոտք, այլ և ընտանեկան, ընկերային ու քաղաքական՝ մերթ մթին ու անմեկնելի, մերթ հրէշային ու պժգալի հիմնարկութեանց հիւղինակն հանգիստացած է, միշտ գերագոյն զօրութիւն մը՝ երկնային կամ երկրային, իբրեւ պետ և տրարիչ դաւանելով, և մարդիկն իբրեւ ստորագաս և լոկ երկրպագութեան ընդունակ արարածներ նկատելով։ Երեւակայութեան այս վիժածներն, որ՝ աստուածատեսութեան, միսգիքականութեան, բնազանցութեան և այլ անուններով մկրտուած են, դարեր ու դարեր վարած են մի շատ արեւելեան ժողովուրդներ, մաս մ'անարդ ստրկութեան, մաս մը հոգեխօսական անգործութեան և մեծագոյն մաս մը ճակատագրային վերացականութեան դատապարտելով։ Բանականութեան ձայնն, քննադատութեան սլաքն, գործունէութեան նշաններ, երբ երբեմն երևէին՝ իբրեւ վաղանցուկ մէտէորաններ՝ իր մութ ու խորհրդաւոր հորիզոնին վրայ, կամ իբր անբնական երեւոյթներ տիրապետական իշխանութեան շնորհիւ կ'հալածուէին, և կամ մարդկային խիղճի և մտքի մէջ անհնարին յուզմունք գրգռելէ ետեւ՝ ընկերային ու կրօնական հերձուածներ յառաջ կ'բերէին, առանց սակայն աշխատութեան և ձեռներեցութեան նոր շաւիղ մը, թուական մը բանալու։

Աստի է որ՝ եթէ եւրոպական ազգեր ասիական ցեղերէ ժառանգեցին կարգ մը բաներ որ աւելի երևակայական և հոգեկան վիճակի մ'արդիւնքն էին, չառին անոնցմէ զուտ իմացականութենէ ու գիտութենէ բխած ու է հնար, գիւտ կամ գործիք, քանի որ իր կրօնորական, հին կամ մնայուն դրութեան մէջ ասիացին աւելի բան մը չունէր տալու։

Հետեւապէս՝ գրականութիւն, փիլիսոփայութիւն, օրէնսդրութիւն և ասիական մտաց ամեն աշտայայտութիւն էապէս յայտարար կոյտ մ'է նախնական մարդ-

կութեան կրտսորական ճգանց, որոց՝ իրրե արեւելեան
ազգ, մասնակից գտնուած են հայք թէ՛ կռապաշտու-
թեան և թէ՛ քրիստոնէութեան ժամանակամիջոցներուն
մէջ:

* * *

Եւ իրօք՝ հայն չէր կրնար անմասն մնալ ոչ միայն զինք
չըմպատուող ազգերու մտային ու բարոյական ու և է ազ-
գեցութեան, այլ և՛ անոնց բնաւորութեան զանա-
զան յատկութիւններ՝ կրօնային, առեւտրական ու քա-
ղաքական յարաբերութեանց շնորհիւ, իւրացուցած է,
պահելով անշուշտ իր բնիկ երկրին սովորութեանց և
բարուց բերմամբ՝ ինքնատիպ յատկանիշնիր, որոց մէջ
նշանաւոր տեղ մը կ'ըռնեն իր տնասիրական, նահապե-
տական ու կրօնասիրական կենցաղավարութիւնն: Սա-
կայն այդ կենցաղավարութեան հետ, որ գոյլելի է, չե-
րեւիր յարատեւ, աննկուն գործունէութիւն մը, իրերօգ-
նական ոգի մը կենաց պատահտրներուն դիմադրելու, այլ
ընդհանրապէս վհատութիւն, յուսահատութեան մօտ
ընկճում՝ մ'որ բարոյական արիութիւն, տոկունութիւն և
ճշմարիտ գործունէութիւն չենթադրեր, կ'պաշարէ զինք
մարդկային նեղութեանց և տագնապներու ժամանակ:

Ասիական այս անճարակութեան հետ միթէ հայն նոր
յատկութիւն մ'ալ չէ՞ ստացած՝ թերեւս եւրոպական
յարաբերութեանցը պատճառաւ, այս է՝ չաղակրտու-
թիւն: Եթէ թշուառութեան և վհատութեան իրրե
դարման նկատուէր գանգատը, տրտունջն, աղաղակն,
լայն և շատախօսութիւնն այսօր աշխարհս հին եգիպ-
տացի լալիաններու ստուար գունդ մը պիտի կազմէր,
աղէտից վերջ տալու յուսով, սակայն կ'տեսնենք որ ժիր
ու տոկուն ժողովուրդներ քաջ գիտեն որ ազատումն վը-
հատութեան և անգործութեան մէջ չէ, այլ պատուա-
ւոր աշխատութեան մէջ, ինչ ձևով որ կատարուի: Հե-
տեապէս հոգւով չափ կ'գործեն քան թէ կը խօսին նե-

զուժեանն լուծը թոժուելու և բազդին անիւն դարձնելու համար:

Արդարեւ յաւուրի երկոյթ մ'է որ մեր մէջ՝ առ հասարակ՝ ոչ միայն աղքատը կ'խօսի ու կ'մտաւայ, ոչ միայն հարուստը կ'խօսի ու համբերութեան կ'յորդորէ, ոչ միայն ժողովականը կ'խօսի և թշուառութեան վեհութիւնը կ'նկարողէ, ոչ միայն քարոզիչը կ'խօսի և հանդերձեալ կենաց անուշտութեանց վրայ կ'ծանրանայ, ոչ միայն բարեկեցիկ կիներ կ'խօսուի, և ազնկանց դաստիարակութեան վրայ կ'ճառէ, այլ և հրապարակագիրը խրատներ, խորհուրդներ կ'արձակէ, լրագիրները սիւնակներ կ'լեցնեն որպէս զի ապրուստի ճամբաներ ցոյց տան, այլ և գրագետներ տնտեսական սկզբանց վրայ դասեր կ'աւանդեն և վաճառականութեան ու երկրագործութեան վրայ գիտական ու արուեստական տեսութիւններ կ'յօրինեն, այնպէս որ ժողովուրդն, կարելի է բեր, թէ երեք դրկխաւոր խումբի բամբուած է, լալկան ու մուրացկան խումբը, չաղակրատ և գրագետ խումբն և խորհուրդատու խումբը, իսկ քրքու խումբն, այն որ դրական միջոյններով, աշխատութեան ճգամբ, դրամական ազդեցիկ դարմաններով բարօրութեան համարն կ'ցոյցնէ դեռեւս պիտի կազմուի: Եւ քանի՜ դիւրին բան է լոկ խօսիլ ու խրատել, ո՞րքան աժան գործ է գրել ու ճառել, մինչդեռ գիրն ու ճառը կարգացողներն կամքէ զուրկ, ծուլութեան հակամէտ՝ երկնքէն մանանայ կ'սպասեն և իրենց թիւերուն, իրենց դիւսուն, իրենց արուեստին կամ ճարտարութեան խորհուրդ հարցնելով բարեկեցութեան միջոց մը գտնելու ինքնուրոյն չեն ճգնիր:

Այդ ինքնուրոյնութեամբ, այդ ինքնօգնութեամբ մարդս աւելի դիւրաւ կրնայ իր օրապահիկը ճարել քան թէ իր յոյսը դնելով բազդին, որ միշտ անհաստատ է, աղղակցին, որ միշտ գթած չէ, ունեւորին, որ անտարբեր է, ողորմաւէրին, որ առժամայ է, ազգային իշխանութեան, որ ողորմութեան կարօտ է, Աստուծոյ՝ որ նետած է մարդս այս փշտ աշխարհիս մէջ, որպէս զի վարէ կե-

Նայ պայքարն՝ իր նախախնամութիւնը վերապահելով
կարգ մը ընտրեալներու, որոց վայելած շնորհաց պատճա-
ռը մեր տկար աչքին ու մտքին անտեսանելի և անքն-
նելի է:

Ուրեմն՝ թշուառութեան սփոփումն չէ թէ խօսքի,
ուճայն խօսքի ու խրատի մէջ է, այլ անձնական աշխա-
տութեան, յարատեւութեան և տնտեսութեան մէջ:

ՌԱԺԻՅԻՆ ՇԱԳԻՂԱՅՆ*

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԱՊԱԼՈՒՄ

Գիշերը բոլորովին սև էր: Նէլֆ՝ գերմանական կատաղի ծո-
վուն միջև կ'գտնուէր: Մեծ նաւուն երեք հարիւր եօթանասու-
նի չափ նաւորդներ վարն իրենց խցիկները քաշուած էին: Անձ
մը միայն կամփշին վրայ արթուն կ'չսկէր. . . այս էր Սյեֆան
Փօն Թոյրլինկէն: Աւաւոտ մօտալուտ էր, բայց այնպէս կ'ե-
րկէր որ առաւօտն երբէք ծագելիք չունէր: Սյեֆանի վերաբ-
կուն կոնակին և կուրծքին վրայ սասուցի խաւ մը կար, երբ
նա մերթ կ'ճեմէր, մերթ վանդակալատ պատուհանին կը կր-
թնէր: Իր առջև գտնուած բաց գոյնով ձխաններն, Լոյտի նա-
ւակներու տարօրինակ զծերն անտեսանելի էին այն թանձր
խաւարին մէջ: Նա կը լսէր մեքենաներուն բարաստ մը, ծովուն
չսինդն, կ'տեսնէր հնոցին բոցն ու շողն, և անդադար երկինքը
կ'նայէր առաւօտեան, լսէ առաւօտեան լոյսին կարօտ:

Երբորդ սպայն որ առաջնոյն հետ պաշտօն կ'վարէր իր քո-
վէն անցաւ իր ջրհաններուն ժախնակ:

— Ի՞նչ վիճակի մէջ է նաւն, Պ. Հօլպերկ, հարցուց նա:

— Դեպի Հ. Հ. արեւմուտք, վսեմափայլ Տէր:

— Ո՛չ, կ'հարցնեմ՝ թէ ո՞ւր ենք և ի՞նչ արագութիւն ու-
նի նաւն:

* Տես քիւ 3 երես 283:

— Հովանտական հրուանդանէն երեսուն մըոն և Լովսոյ օֆ-
գէն քառասուն մըոն հետու է: Իր արագութիւնն է տասն և հինգ
հանգոյց: Միթէ միտք չունիք այս գիշեր վար իջնելու:

— Տասն և հինգ հանգոյց, է՛հ, այսպիսի ծովու մը մէջ բա-
ւական արագ է մեր ընթացքը, այնպէս չէ՞:

— Բաւական է, կարծեմ:

— Արդեօք առաւօտ պիտի չծագի՞:

Պ. Հօլպէրկ խնդաց:

— Այո, պիտի գայ, միշտ կ'գայ: Կարծեմ թէ ջլուտ չէք
գտնւիք:

— Ե՛ս, բնաւ: Ի՞նչ լոյս է այն: Միթէ դո՞ւք ալ չէք տես-
ներ այդ լոյսը, հետուն, կանաչ լոյս մը:

— Այո՛, թնդ ածակին մէջ, Թերես չողենաւ մ'է: Արդէն
քիչ մ'աւաջ նշմարած էի զայն: Շատ շատ մեղ կ'մօտենայ:

— Միթէ իր ուղեորութիւնը մեր գծին վրա՞ն է:

— Ըստ երևոյթի՛ն՝ ուղղակի մեր գէմ չէ:

— Բնականապէս մեր նաւն ալ իր լոյսը կ'ցուցնէ:

— Ո՛հ, անսարակոյս, կարմիր և կապոյտ, ըստ սովորականին:
Եւ սպայն հեռացաւ գնաց: Ստեֆան աչքը դէպ ի երկինք
դարձուց միշտ առաւօտեան լոյսը փնտռելու համար: Եւ ապա
նայեցաւ կանաչ լոյսին, որ փոքր և պայծառ կ'երևէր խաւա-
րին մէջ և կ'մօտենար, միշտ կ'մօտենար, կեանքին պէս խորհրդ-
դատոր, մահուան պէս ստոյգ: Նա մտածեց մօր և որդւոյն վը-
րայ, մտածեց թէ ինչպէ՞ս անվայել կերպով երկու սիրահարներ
գիրտը պսպրէր էին կամօրջին վրայ:

Վարը՝ երեք հարիւր եօթանասուն հոգի կ'քնանային . . .
մեծ մասամբ կ'քնանային: Իսկ անոնք որ արթուն էին կ'խոր-
հէին, ումանք Ստեֆանի գլխի վրայ, և իրենց գործերու և ընե-
լիք խօսքերուն վրայ, և այլք մտովին կ'ըսէին անշուշտ. — Լաւ,
մարդուս կենաց մէջ ամենէ ծանր հիւանդութիւնը որ կրնայ
պատահիլ անտարակոյս ծովայն արութիւնն է:

* * *

Սակայն Ռալֆ Ռալլընըրի հոգին կ'պարէր: Մահուան պար
մէջը ալս: Բարձրաթռիչն ղեկավարին ժող կծկած նստած էր,
վանդակին կպած կարմրասագի մը պէս: Ասուէ գլխանոց մ'ու-
նէր գանկին վրայ, և կոնակը ձգած էր իր թոյլ վտաւաններէն

մին որ հովէն ծուէն ծուէն եղած էր: Եւ այդ ծուէնները կը տուէին ու կ'ծածանէին իր ետին իբրեւ դրօշ մը փոթորկի ժամանակ: Խեղագար մուրացկանի մը կերտարանն ունէր: Հովն գիւային երաժշտութիւն մը կ'նուագէր իր ականջներուն խորը Ահարեկ Դըլէքի նաւուն շուրջը կոհակներու լայն լճակն որ կը սուրային . ու կ'փրփրային, կարծես իր ականջին կ'ոռնային, կեցցէ', կեցցէ': Իր սե սիրտը կ'սալարար աղօտ լոյսի մը ստուերներուն պէս, որ կ'տատանին պատի մը վրայ երբ գիշերն է մրրկակոյզ: Դըլէքին փոթորկին գէզ ու կէզ կոհակներուն դէմ կը մաքսուէր և կ'խեթկէր երբ իր վրայ կ'սալաւէին Փրփուրէ անընդհատ սաւան մը խեղէն մինչև ցուակը կ'ծածկէր այն նաւն և բոլոր նաւորդներն անպէս թլջած էին որպէս թէ ծովուն խորը կ'նստարկէին: Եթէ կարելի լինէր ժիւր մեքենաներու արագութիւնն քիչ մ'նստեցնել անտարակոյս երկինք նաւն պիտի թռէր փշոր փշոր լինելով կամ գերմանական ծովը պիտի խորասու գէր թնդ անոթէ արձակուած . ու մի մը պէս կամօքին վրայ կային միայն Ռալլոնրը, ղեկավարն և պահակը: Այս վերջինն մեծ կայմին փաթթուած էր՝ սրունքին մէկն անոր շուրջը բոլորած: Եթեամառի շափ սառոյց կար իր զգեստին վրայ և մոհամեքն վիճակի մէջ էր: Ռալլոնրը դիտմամբ կամուրջն ամայութեան մատներ էր: Նա կ'ախորժէր երևակայել թէ միայնակ է նաւուն մէջ, հեռաւոր աշխարհի մը սառնապատ ծովուն ծոցն՝ կենաց պոքարը մշելու մտօք հալածական ճակատագրի մը դէմ: Նաւապետը գրեթէ արտասուելով աղաչած էր զինք որ նաւուն սոսկալի արագութիւնը նուազեցնէ, բայց անխելի մընալուն, յայտարարած էր որ այս ուղևորութենէ ետք իր պաշտօնէն պիտի հրաժարի, և իր օթեակը քաշուած էր: Ամեն ուղևորներուն հոգին իրենց բերնին մէջն էր բոլորը սարսափահար: Բայց Ռալլոնրը հակամարտ տարրներու մէջ անհնարին բերկրանք կ'զգար, և իր վայրաց աչերն իրենց յատուկ ծածկոյն լոյս մը կ'հանէին, և թռելու, նաւն աւելի արագ թռելու խանդով կ'արորթէր, սատանի մը հրապառ երկնի թևերով, ծովէն աւելի վարացին, բուքէն աւելի բուռն, մրրկէն աւելի սրընթաց:

— Նաւն շիտակ մեզի դէմ կ'գայ, աէր իմ, թոթովեց ղեկավարը:

— Թող գայ, ըսաւ Ռալլոնրը:

Աւելի կատաղի հով մ'սկսաւ փչել այս խոտքէն ետքն, զինք

կոծելով իր հինցած վանդակին դէմ: Ծովուն ահագին մի կոյան այդ երկու մարդերուն վրայ որոտալով ընկաւ և գրեթէ զանոնք ընկզմեց: Ռալլօնըրի համար այս լողանքն սիրունոյ մը զրկախառնութեան չափ անուշ էր:

— Մեծն Աստուած, հետզհետէ կ'մօտենանք այս նաւուն, ըսաւ զեկավարն երեք վայրկեան ետքը:

— Ի՞նչ նաւ է այն:

— Ահագին հրէշի մը պէս բան մը կ'երևի, թերևս գերմանական Լոյտի մի նաւն է:

— Ի՞նչ է մեր ուղղութիւնն:

— Հիւսիս արեւմտեան, տ'րիմ:

— Ի՞նչ է անոր ուղղութիւնն:

— Հարաւ արեւմուտք է կարծեմ:

— Շատ լաւ: Կուզեմ Անգլիոյ ծովեզրը բռնել: Այդ ուղղութիւնը պահէ:

Կէս վայրկեանի չափ լռութիւն տիրեց:

— Արդեօք դէպ ի հիւսիս դարձնե՞մ, տէր իմ, հարցուց զեկավարը:

— Անորէն մարդ, ո՛չ, ոչ կ'ըսեմ քեզ: Նաւուն ցուռն ճիշտ միւսին դէմ բռնէ, և յառաջ քշէ:

— Բայց այն նաւը, տէր իմ. . . .

— Կրողը տանի այդ նաւն. ծովու ջուրն ինչպէս անոնց, նոյնպէս իմն է, կարծեմ: Թող թռինք:

Եւ կէս վայրկեան ևս լռութիւն տիրեց, կատաղի հովին սուս լռամներով և որոտումներով ընդհատած:

— Ա՛յ, հիմա՛յ մեր նաւն դէպ ի հիւսիս պիտի ուղղեմ, տէր իմ, գոչեց զեկավարը:

— Ի՞նչ պիտի ընես, աղաղակեց Ռալլօնըր, ի՞նչ պիտի ընես, իմ հրամանիս հակառակ պիտի դորձես:

— Այո՛, դէպ ի հիւսիս պիտի դարձնեմ, այս է միտքս, պատասխանեց Ճէյմս Ռէյ, հաստակաղմ նաւալ մը, ապա թէ ոչ պիտի բախնեք այդ նաւուն և պիտի խորտակինք, և ես ընտանիքի տէր մարդ մ'եմ:

— Կրողը տանի քեզ և ընտանիքդ, վատասիրտ, եղբարնակ ձկնորս դու: Անմիջապէս հրաժեշտ տուր. . . հրաժարէ, տուր ինձ զեկը:

Ռալլօնըր շիտակ վազեց զեկին ճախարակին մօտ, և երկու ձողերը ձեռք ձգեց: Ռէյ տակաւին կ'սնդէր: Ռալլօնըր բռնցիկ զարկաւ անոր կուրծքին՝ իր զայրոյթին ազդած ուժով, և ճիշտ

նոյն պահուն Գրէքէն նաւն խոր սուզում՝ մ'ընելուն՝ զնկաւալը
հաւատարակութիւնը կորստ, ճախարակն ձեռքէն փախաւ, և
զեափնն ընկաւ գլխի վայր։ Բարձրաթոխչն զեկին անուին պետն
էր։

Ուստի բերանը դրաւ մեքենագործին սենեկին հետ հաղոր-
դակցութիւն ունեցող բանախօղի մը (speaking-tube) փշեց և
անոր միջոցաւ գոչեց.

— Արդ եօք կարելի չէ՞ նաւն կէս հանգոյց աւելի քաշեցնել։

— Կարելի չէ՛, պատասխան եկաւ։

— Գոնէ մի քառորդ հանգոյցի։

— Կարելի չէ։

Եւ Գրէքէն կատաղորէն կը յառաջ սնար, ծովու ջուրն ե-
ռացներով, և իբր խելացիոր արշաւելով։

Երկու նաւերն իրարու մօտեցան, վասն զի աշխարհի սկիզ-
բէն այսպէս իրարու դէմ գալու սահմանուած էին։ Կողմա-
ցոյցի լոյսը Ռալֆըրի երեսին վրայ լիորէն կ'զսրնէր, երբ կէս
կծկած կէս կանդուն կ'ուզէր նաւն. . . իշր փոթորիկի վայրագ
դէւ մը՝ կործանման և աւերման հակամէտ։ Մեծ նաւուն,
կեանքով լի, ցոյց կտար նա կռաւ լոյս մը, միւս նաւն՝ կապոյտ
լոյս ունէր։ Շատ մօտ եկան. . . հաղիւ տաս քսան կտնդուն ի-
րարմէ հեռի էին, թէև առաւօտեան թանձր խաւարին մէջ ա-
ւելի քան հարիւր կանդուն հեռի կ'երէին։

— Ծովուն ջուրն որքան ինձ նոյնքան անոնց կ'պատկանի
կարծեմ, ըսաւ Բարձրաթոխչն իւրովի։ Այս ալ Գերմանական
Ղայտի նաւուն չափ լրաւունք ունիմ՝ կարծեմ՝ արշաւելու ուր
որ կ'ուզեմ և ինչպէս որ կ'ուզեմ։

— Ահա նաւը, տէր իմ — պառաց ճէյմս Ռէյ՝ որ այն տեղ
ոմքած էր, ահա նաւն։

Բայց ճ սկընատն աշաղուրկ, խուլ էր և չէր տեսներ, չէր լսեր։

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՂԵՐՔ ՄԸ*

Այս իրական եղերքը ի գիր առնելէ յառաջ՝ անոր վերջնական ելքի մասին հետեւեալ վաւերական տեղեկութիւնները ժողովեցինք, թոտորի՝ այդ գորովասիրտ հայրը, իր սիրական անդրանիկին տարածամ մահուան վրայ սիրտը յօշուած՝ խորտակուած, իր բոլոր՝ խանդավառութեամբ կեդրոնացուցած է կրտսեր ու միակ որդւոյն՝ Նիքօլիի վրայ, Սա արդէն չափազանց՝ իր անդրանիկին մահուանէ տարի մը վերջ Իգլիի մեծ վաճառատան մը մէջ գործի դրուած՝ զօղագիծ (trait d'union) մը եղած է պատմուած գայթակղալիան գէպքի առթիւ տասնուհին հինգ տարիներէ վեր աշխարհի ծանր կերպով գծաւոր իր հօր ու մօր միջև, թոտորի աղղակեան մը չունի Խլմիլի մէջ անոր խնամոց ու պաշտպանութեան յանձնելու համար իր սիրական զաւակը՝ զոր իր աչքին տակ մեծցուցած էր և որու վերայ կը գուրդուրար Իսկ Էլէնի ամուսնացեալ քոյր մ'ունի քաղաքին մէջ հաստատուած երկար տարիներէ հետէ, և որու քով կ'անցընէ իր գծաւոր կեանքի մեծագոյն մասը զոր ամուսնոյն ու զաւակացը նուիրել այլ ևս ներելի չէր իրեն։ Այդ քոյրը իր քեռորդին՝ իբր բուն իսկ զաւակ մը՝ ամենայն յօժարութեամբ կ'ընդունի իր տունը ու կը խոստանայ մօր ոյն խնամել զանի։ Էլէնիի համար խիստ բարեպատեհ այս առթիւ ահա իր անհաւատարիմ կնոջ դէմ անհաշտ ատելութեամբ ուխտած ամուսինը՝ որ անսովոր հաստատամտութեամբ մը աշխարհ երկար տարիներ իր անողոք որոշումէն մազի չափ անդամ չէր շեղած՝ իր զաւակին սիրոյն վերջապէս մոռնալով ոխ ու քէն՝ մօտեցած է անոր, այսինքն առանց միանալու՝ առանց ամուսնական յարկի տակ ընդունելու՝ Բարեկամ եղած է միայն անոր հետ։ Այսօր՝ երբ առիթը պատահի կամ զաւակին համար հարկը զգալի ըլլայ՝ Էլէնիի՝ իր հին կնոջ հետ՝ որու ընկերութեամբ հնգամեայ ամուսնական երանաւէտ կենաց չրջան մը բոլորած էր, մինչև այն օրն՝ ուր Ալեքսանտրօյի նման ցոյի երիտասարդ մ'իւր տունը կ'ընդունուէր, կը տեսնուի անտարբեր կերպով՝ իբր թէ վաղեմի ծանօթ մը եղած ըլլար նա՝ առանց բնաւ իրենց ամուսնա-

* Տե՛ս, քիւ 7 Երես 246:

կան կենաց վրայ խօսելու, առանց հին դժպի՜ր գէպքեր յիշեալու՝ որոնք այլ ևս օգուտ մը չունին ու իր աւերակ սիրտը պիտի արիւնեն միայն: Էլէնին ա՛լ բոլորովին համակերպած իր բաղդին՝ հարկադրուած է գոհ ըլլալ այսքանով. իր զաւակը՝ մեծցած զարգացած զաւակը՝ որ լաւ գրագիր մ'եղած է, տեսնելու ու հետը խօսելու պատեհութիւնն ունի հիմայ, և այսքանն ալ մեծ բան է մայրական սրտի մը համար որ ընդ երկար զուրկ կը գտնուէր բացարձակապէս այն ամէն մխթարութիւններէ՝ որոնք՝ բնութիւնն իրաւունք կուտար իրեն: Նա մերկացած է ամէն յոյս՝ նոյն իսկ ամէն կամէութիւն վերագտնելու կորուսեալ դրախտը՝ որ ա՛լ երագի՜ խիստ հեռաւոր երագի մը նման կ'երեւայ այդ դասազուրկ հէք կնոջ: Այր ու կին՝ իրենց պատահական ու ցանցառ հանդիպումներու մէջ միշտ կը խօսին այդ զաւակի վրայ, իրենց միակ մխթարանքը՝ որ հին ու՝ բարէ՛, ժամանակաւ երջանիկ՝ միութենէ մը մնացած վերջին զօրը՝ վերջին յիշատակն է: Այդ զաւակէ դուրս որ և է վերջնամէ կ'ըշուշանան խնամով՝ որ ուրիշ օգուտ չպիտի ունենար բայց եթէ սպիացած վէրքեր քրքրել բանալ իրենց սեցած հոգւոյն խորը:

Իսկ Ալեքսանտրո՞, այն կտրիճ տարփածուն՝ զոր խելացի Էլէնին իր սիրով այրած մրկած կը համարէր, և որու վրայ երանութեան պատիւի և ունայն յոյսեր կը դնէր իրեն վերապահուած ամենէ մեծ բարիքը՝ ամուսնական սէրն ու հաւատարմութիւնն առաթուր կոխելով, նա առջի օրէն մոռցած ու լռքած է իր վաղեմի սիրուհին՝ որ սակայն զոհուած է իրեն համար: Երկար տարիներ քծնական շահատակութեանց մէջ դեքերելէ ետք՝ հուսկ ուրեմն վերջ մը ըրած ու որ և է գեղըկուհւոյ մը հետ կարգուած է՝ այսօր առանց իսկ յիշել հաճելու իր անխորհուրդ դժբաղդ զոհը՝ որ իր պատճառաւ կորուսած էր ամէն բան՝ ըլլալով կիներու ամենէ՛ արհամարհն ու մայրերու ամենէ՛ թշուառը:

*
* * *

Ընտանեկան յարկերու տակ գայթակղական այսպիսի ցաւալի դէպքեր անօրինակ բաներ չեն անշուշտ, ու նոյն իսկ աւելի եղբրական պարագաներով ստէպ պատահած են ու կը պատահին: Սակայն այս մեր պատմած դէպքի մէջ մասնաւոր կէտ մը կայ իշխանութեան արժանի՝ որ կը պատկանի գիտու-

թեան և որ յատկացէս թելադրեց զմեզ արձանագրել այս անցքը, և հիւսոյ որ պատմութիւնը լինեցած է՝ կ'ուզենք առանձին կերպով ի վեր հանել զայն՝ բժշկական աշխարհի ուշադրութեան առարկայ ընելու համար:

Ելէնի ստիկանութեան կողմէ ձեւորակայուած ու Յունաց ազդեցիկ հիւանդանոցը առաջնորդուած՝ ինչպէս պատմուած է վերը՝ երկրորդ օրն իսկ Մետրապօլիտնի գիմնաց կը հանուէր ի ներկայութեան իր ամուսնայն՝ Թատորիի Ասիտես իր կնկան՝ որու երեսը թքած էր պանդխտական կշտամբելով զինքն իր անպատիւ ու խայտառակ վարմանքին համար, կրած ամենաուսուրն յուզմունքէն քիթի ու բերնի արիւնհոսութիւն մ'ունեցած էր խիստ յորդառաք արիւնհոսութիւն՝ որ իբր վրկաւտ տաշնաղ ծառայած էր միանգամ ընդ միշտ ազատելով զինք այն դժնդակ օրէնքէն՝ որ օր ըստ օրէ կը ծանրանար և որու յաւիտենական մէկ զոհը պիտի մնար — եթէ նայն իսկ իր մահը չէտնէր անկէ — զինք զարմանող բժիշկներու միահամուռ վրկայութեամբ: Այդ օրէն իսկ վերնօտական նոսրաներն՝ իբր հրաշխք՝ զաղբած անհետացած էին իսպառ՝ և ալ էփառած ինչպէս յատկացէս ստուգեցին: Թատորի այլ ևս օխտաշար մը չէ այսօր, ու լիովն կը վայելէ իր հին ասպնջութիւնը:

Եւ իրօք, զիտողութեան ու իմաստասիրութեան արժանի պարագայ մը չէ՞ այս: Հիւանդ մը անբոյժախտի մ'ենթակայ, այնքան աւելի անբոյժ՝ որքան յանկարծակէս թուան յուզման մ'արդիւնք էր այն — և մանաւանդ այդպիսի պարագաներու մէջ՝ ուր ուժային (dynamique) պատճառ մը ներգործած է մարմնոյ վրայ, բժշկութիւնը իր գերազանց ապիկարութիւնը կը յայտնէ — և ահա այդ հիւանդը՝ ուրիշ բուռն յուզման մը հետեւանքով արմատապէս կը բժշկուի օխտէ մ'որ իր կեանքով օխտի վերջանար միայն: Բնութեան խորհրդաւոր օրէնք մը կայ հոս՝ զոր բժշկութիւնն պէտք է ուսումնասիրէ հարկ եղած եզրակացութիւնն հանելու և գործնական կիրառութեան մը ծառայեցնելու համար զայն՝ մասնաւոր պարագաներու մէջ: Չե՞նք լսած արդէն ընդհատ ջերմերու դէպքեր՝ որք՝ էտպէս ջգային հիւանդութիւններ՝ ամէնչէնդ ու զարմանի դէմ՝ ըմբոստ մնալէ ետք՝ յանկարծական յոյգքի մը բերմամբ հիմնական բոյժեն դառն: Յեղ սկարծ ջուրն ինկած կամ նետուած տենդոսներ՝ իրենց կրած երկինքի մէջ՝ միանգամ ընդ միշտ չեն լծօ

թափած հնորեայ ջերմ մ'որ ժամանցումի շնորհիւ քաղաքացի-
ութեան մեայուն իրաւունք ստացած էր ակտագին մարմնոյ
մը մէջ . . . :

Անք պարագան նշանակեցինք, զիտութեան մարդոց անկ
է իրենց ներհան ուսումնասիրութեան նիւթ ընել զայն՝ զար-
մանական իրլաւէտ կիրառութեան մը յանգելու համար . . . :

Վ. ԵՐԶ

Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ԳԱՊՏԱԿԻՈՅԹ ՆԱԻՔԻՆԻ

Գ. - ՍԻՐԵՀԱՐ ԱՂԱԿԻ ՄԸ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

(Անցւոյ Պատմութիւն)

Այրի ամիսին մէջ երբեմն կիրակիներ կ'ընէ այնքան սքան-
չելի ուղով՝ որ ամառի պայծառ օրերը կը յիշենէ: Ահա այդ պի-
նի պատուական արեւով կիրակի մըն էր անցածները, ալ աւելի
սիրելի այդ ա' ժամին մէջ, երբ միտքս իսկաւ բարեկամիս Զորէ-
հին հետ մեր կիրակ'օրեայ չրջագայութիւնները շարունակել,
ժամանցի պտուղները դոր ձմեռին սաստկութեանը համար զայ-
րեցողցած էինք ակամայ:

Տեղէն կարծեմ յիշելութէ՝ Նորենց՝ օրքան և զբաղած
բժշկական ու հետազոտական բաղմատեսակ պարտաւանդութիւնով՝
մեծ կարեւորութիւն կուտայ բացօդեայ մարզանքներու, և սի-
րով կը գրկէ ամէն առիթ՝ հետի կամ կառքով երկար պտույտ-
ներ ընելու համար, մանաւանդ եթէ ես ուղեկցիմ իրեն:

Կէսօրի ճաշէս յետոյ, գացի ուրեմն Նորենցին, որ բակին
մէջակէզը կանդնած՝ զլանիկը ձեռքը՝ խնդացող աչքերով կը
նայէր իր պլակի Տիրաւրին զոր Տիկին Սիրանոյշ գորովագին կը
սեղմէր իր կուրծքին վրայ՝ անոր մանկական ժպիտներովն հը-
մայուած:

— Երկրային դրախտը կը վայելէք հայր ու մայր, ըսի ներս
մանկով:

Ես ես ալ միացայ առնեց խաղերուն ու սկսայ ծափեր զար-

նեւ մանկիկին, պահել ծունկերուս վրայ առնել, համարեիլ,
խնդացնել և հետը խաղալ:

— Զարէ՛հ, ըսի յետոյ, օգ ունինք սլափուական, կ'ուղե՞ս
որ քաղելու ելլենք, բաւական ժամանակ է գրկուած ենք մեր
պտայտներէն:

— Ի՛հ միտքէս ալ կ'անցնէր, լաւ, երթանք, պտտասխանեց
բարեկամս:

— Իսկ Տիկինը, ու մանկիկը, հարցուցի:

— Ո՛չ, Պ. Պայտուհի, յարեց Սիրանոյշ, Տիրայրս քիչ մը պաղ
առած է, ես տունը պիտի մնամ: Իսկ դուք, գացէք: Մանա-
ւանդ քեզ համար, Զարէ՛հ, կ'ուզեմ որ քիչ մը օգ առնես, այ-
սօր մինչեւ կէսօր՝ աշխատասենեակիդ մէջ փակուած էիր:

Եւ այսպէս՝ Նորենց ու ես ճամբայ ելանք: Սակայն հաղիւ
քսան քայլի չափ հեռացած էինք տունէն՝ երբ, ակնոցը քիթէն
վար ձգելով, գաւազանը գետին գարկաւ և ծիծաղով մը

— Դէպի ո՞ւր պիտի դարնենք, հարցուց:

— Ո՛ր որ կ'ուզես, պտտասխանեցի, Պարնապատ, Աջպ-
թէփէ, Քօրտէլիս, Պուճա . . .

— Պուճա, գոչեց, առօր վրայ բան մ'ունիմ պատմելու:

Ի՛նչ բան:

— Ի՛նչ պիտի ըլլայ, աւելցուց, Նորենցեան գաղտնիսու-
ղում մը:

— Է՛, աղէ՛կ, չուտ պատմէ, ըսի ձեռքերս շփելով:

Եւ սկսաւք դէպի քարափն ուղղուիլ: Մինչ կամաց կամաց
կը յառաջանայինք՝

— Թորգոմ, ըսաւ, գիտե՞ս ըրած գործդ: Հնարած է Նո-
րենց՝ մականունդ ընդհանրանալու վրայ է նոյն իսկ օտարե-
րու մէջ, թո՛ղ թէ չատ Հայեր Նորենց կը կոչեն զիս՝ փոխա-
նակ մականունս տալու:

— Թո՛ղ թէ «Նորենց» անունը Տիկին Սիրանոյշ գտաւ, պա-
տասխանեցի, գանգատելու սլառճառ մը չունիս կարծեմ, ու-
րովհետեւ, ինչպէս Յովսէփ Շիշմանեան՝ Մերենցի, Ֆրանսուա
Արուէ՛՝ Վօթէսի, այնպէս ալ Զարէ՛հ. . . եան՝ Նորենցի փոխ-
ուած կրնայ ըլլալ:

— Բան մը ըսե՞մ, չարունակեց խնդալով, թէ և սկիզբներն
Հակառակեցայ գաղտնիսու զումներս գրիի առնելու գաղափա-
քիդ, բայց հիմակ հոգ չեմ ըներ աչ այդ մասին: Եւ ճիշդը խօսե-
լով՝ գոհ եմ որ կենսագիրս եղար, — ա՛յս մասին անընչա՛տ —,
որովհետեւ, խօսքը մեր մէջ, այս նոր ապագիւն մէջ բաւական

ստակ չահելու վրայ եմ։ Արդէն դիտես թէ Այե- Թէ-Կո- Ե. Կէ-Կէն գաղաթիւն մէջ երեսուն օտաւեան ոսկի նուէր ստացա՞ր անցած ամիս, ա՞՞ջք կը հանէ։

Երբոր հասանք քարափ Քրէմլը անցուղիէն դուրս, թրամվէրը դեռ նոր էր անցեր։ Հարկ էր ուրեմն որ հինգ վայրկեանի չափ ուրիշի մը սպասէինք։

— Իրաւ, Թորգոմ, մրմռաց, թրամվէրներու իրարհանդիպումներն ու սպասումները ջիղերուս կը պաշին։ Առոք մը բլունենք եւ քարափին վրայէն ուղղակի կայարան երթանք։

Ռոսոքանաքիէն մի քանի կիսակառք մը մտանք։ Մինչ ձին համաջափ դոփիւնով մը մեզ յառաջացնել կ'սկսէր՝

— Է՛, երկայն մ'ընենք, ըսի, Պուճաի գաղանխաւուզումը պատմէ տեսնենք, սիրտս նեղանալու վրայ է։

Զարէ՛ գլանիկ մը մտեց եւ առանց մտնալու ակնոցը դրնել՝ չափն անցած դարձածը աչքէ չվրիպեցնելու համար, սուր ժպիտով մը խնդալէ վերջ՝

— Այս պատմութիւնը, ըսաւ, բաւական ու բաւականէն փակ բաւական աւելի հետաքրքրաշարժ է և սրտաշարժ կերպով ալ յուզիչ։ Տասնըհինգ օր առաջ, առաւօտ մը՝ կանուխ՝ Պուճաէն նստակ մը կ'ստանամ որու փաթեթին ետեւի կողմը երկու հատ ֆրանսերէն սկզբնատառեր կը նշարեմ, ծագկաղարդ F մը և B մը, ինծի բոլորովին անծանօթ։ Ար պատեմ՝ իսկոյն փաթեթը և կը տեսնեմ երկայն քառակուսի տոմս մը՝ նոյն տառերը կրող՝ ուր, որքան որ կը յիշեմ, սապէս զրուած բան մը կը կարդամ։

« Յարգոյ Տօֆօր Կարենց,

Իմ վեերիւն քարեկամիս ամուսնիին եւ կիկնիս արտակից քարեկամուհիին՝ Տիկին Կառապետի յանձնարարութեան վրայ եւ որ կը համարձակիմ ձեզ յիշել խնդրելու համար որ քարեկամիս՝ երեք ժամանակ ունեւեմք՝ անգամ մը Պուճա գաւ եւ մեզ այցելել։ Աղջիկս ձեր խնամքին պէտք ունի։ Երեւիրնս յիշ փութալ երախտապարս պիտի ընեիք Ձերն Յարգանքով

Մուսնաւաւ սը Պապիգոր »

— Եւ նոյն օրն իսկ, շարունակեց, կը նետուիմ Պուճա, թէ և շատ գրաւած, որովհետեւ անվարելի էր այդ հրաւերին իսկոյն և անձով չպատասխանել։ Նախ որ Տիկին Կառապետին անու-

նը կար յիշատակուած, և երկրորդ՝ տամը բարձր ազնուակա-
նութեան մը բուրումն ունէր, թերեւ մեծ պատու մ'ըլլար։

— Վարպետորդի, պուապի խնդալով, աւելի՞ շատ կը սի-
րես հարուստ հիւանդներն։

— Ձէ՛, ըսաւ, բայց դիտես թէ բարձր տուներ յաճախելը
բժիշկի մը ուրիշ հով կուտայ։

— Թէ և դու ալ քաջ չունենաս այդ հովին, չէ՞։

— Ինչ և է, կ'ենեմ կ'երթամ գիւղ, որու կայսրանը հաւ-
նելուս պէ՛տ, նշանազգեստով և պէխ ու մորուք ամիլած սպա-
սաւոր մը ինձ կը մտեցնայ և կը հարցնէ թէ՛ Տօրթէօր Նորեն-
ցը ե՞ս եմ։ Հաստատական պատասխանին վրայ՝ կ'իմացնէ թէ
գիս քը Պապիգորի բնակարանը առաջնորդ ելաւ պաշտօն ունի
և կը խնդրէ իրեն հետեիլ։ Այսպրանին ծայրը՝ կը ներկայացնէ
ինձ տունի մասնաւոր կասք մը որու ձիավորը խորագանը
ձեռքը կ'սպասէր։ Այլ նստիմ։ Առաջնորդս ալ ետեի նստաբա-
նին վրայ կը տեղաւորուի և կ'սկսինք յառաջանալ։ Տասը
վայրկեանէն կանդ կ'առնենք վանդակապատ մեծ դուռի մ'առ-
ջէւ որու վրայով այս անունը կը կարթամ, ոսկեզօծ խնոր
տառերով։

ՎԻԼԼԱ ՌԻՐՎԱՍԻ

— Ո՛չ մէկ բանի չեմ կրնար նշանցնել այդ անունը։ Անշուշտ
յատուկ անուն մըն է, կը մտածէի, բայց թէ տրական թէ իգա-
կան սեռի պատկանող՝ չէի հասկնար, Թերեւ քաղաքի մը ա-
նունը ըլլայ, կ'ըսէի ինքնին։ Եւ այդ մտածումին հետեւ էի՝ երբ
վար իջայ կասքէն, ներս անցայ վանդակապատ դուռէն որ դը-
քեթ է իսկոյն բացուած էր առաջնորդ սպասաւորիս մէկ զար-
կին վրայ, և մտայ պարտէզն, լայն ու մեծ դալարատուն մը
որու դուռէն քն ու ձախ երկարող օճապտոյտ նրբուղիները
անշուշտ դէպ ի վիլլան կ'առաջնորդէին, երկարի կլտակ չէ՛ք
մը որ հեռուն կ'երեւար, պատշգամներով և բազմաթիւ պու-
տուհաններով, որոնց ամենուն չորջը դարձ պարձած էին կա-
նաչ ծաղկած մազլիլիներ։ Առաջնորդիս հրաւերին վրայ՝ սջա-
կողի նրբուղիէն սկսէր էի դանդաղորէն յառաջանալ, երբ ...
Այս միջոցին կանգ առաւ մեր կասքը կայսրանին առջև։
Աստախուսին մեկնելուն մէկ ու կէս վայրկեան մնացած էր
Վար իջանք իսկոյն, բարեկամս վճարեց և միասին կայսրան
մտնելով։

Եւ երթուողարձի տոմսակներն առնել ու վազելով բարեկամս մտած կողքը ցատկել՝ վայրկեանի մը դորձ եղաւ ինձ համար: Երկու հոգի մինակ էինք, Հազիւ էի նստեր, որ վայրաշարժը սուլեց ու ձամբայ ելաւ:

— Է՛, Զարեհ, ըսի, կ'ըսէիր որ աջ ուղիէն սկսէր չիւր յառաջանալ, երբ... , ի՞նչ եղաւ:

Ա՛, այո, երբ կամաց կամաց քալելու վրայ էի, պատասխանեց, ինձմէ քիչ մը վար նշմարեցի անձ մը որ ինծի կը մօտենար, հիւրընկալ և ու փութկոտ ձեռով մը: Տունի պարզ հագուստներու մէջ՝ բարձրահասակ մէկն էր, ալեխառն չէկ մօրութեամբ, ազնուականի երկայն ու լայն մօրութեամբ որ փչող թեթեւ հովէն կ'որորուէր, անուշ զէմքով՝ որուն խնդում մը կուտային կարծես զոյգ մը կապոյտ աչքերը, գլխուն ալ կակուղ գլխարկ մը դրած: Երբ ինծի մօտեցաւ, վար առաւ գլխարկը և ձեռքն ինձ երկարելով՝ աչնեշարժումով մը՝

« — Ուրախ եմ Տօքթօր Նորենցը ճանչնալուս, ըսաւ:

« — Անշուշտ պատիւն ունիմ Թրանսուա տը Պապիգորի ներկայանալու, պատասխանեցի:

« — Ծանօթանալու համար՝ պաշտօնական ձեռքերով ինչ ները չեմ սիրեր, յարեց իսկոյն, և բժիշկներու հետ աւելի դիւրով կը մտերմանամ, չեմ գիտեր ինչո՞ւ: Օրինակի համար, ես իմ թեւ պիտի տամ ձեզի և պիտի խնդրեմ որ թեւ թեւի քիչ մը քալենք:

« — Եւ ես, պատասխանեցի, իր դիւրահաղորդ բնաւորութենէն հրապուրուած, մեծ սիրով պիտի ընդունիմ ձեր բարեկամական թեւը:» Աւ ծաղկուտ նրբուղիներու մէջէն կամաց կամաց յառաջանալ սկսանք: Սքանչելի էր պարտեզը, Թորգոմ, այսքան գեղեցիկ որ չեմ կրնար նկարագրել: Այսքան միայն կրնամ ըսել թէ՛ պիտի նախանձէի իրենց մեղրալուսինը հոն անցնող նորսպսակ ամուլէ մը: Եւ մինչ այսպէս կը քալէինք,

« — Տօքթօր, ըսաւ, մեղմ ձայնով մը, յուսամ գիտէք եւ կարճեմ դրեր էի ձեզի թէ ինչո՞ւ համար ձեր խորհրդակցութեան պէտքն զգացի, աղջիկս, — միակ դաւակա՛ս, բան մը ունի դ՛ր չեմ կրնար հասկնալ: Տկար չէ, և սակայն հիւանդ է: Պէտք է գիտնաք թէ դեռ քսան տարեկան չ'իյն, ծանր հիւանդութիւն երբէք չ'ունեցած եւ միշտ վայելած է փայլուն առողջութիւն մը: Զեմ կարծեր թէ սխալած ըլլամ այս մասին: Եւ

սակայն, ներա վրայ փոփոխում մը կը նշմարեմ: Եւ զարմանալի, որ ատոր ուշադրութեան յանկարծ գացի, գրեթէ օրի մը մէջ: Հետեւաբար, կեղբակացնեմ թէ ներա փոփոխումն ալ յանկարծական եղած ըլլայ: Եւ այդ փոփոխումը, Տօքթէօր, որ ո՛չ շատնալու և ո՛չ ալ նուազելու միտում ցոյց կուտայ ըստ երեւոյթին, աւելի հոգեկանին մէջ տեղի ունեցած կը կարծեմ, քան թէ մարմնականին: Որովհետեւ, ջղագրգիւ տրամադրութիւններ ցոյց կուտայ, նէ՛ որ մինչև այսօր հանդարտ բնութիւն մ'ունէր միշտ: Եւ սակայն, ի՞նչ ըսեմ, մեղամաղձութիւն ալ չէ որով միտքս ուրիշ կասկածներու տանիմ, այլ անփտահութեան պէս բան մըն է զոր ներա վրայ կը նշմարեմ, անփտատահութիւն, վախ ու կասկած չատ կը տածէ, կը կարծեմ, նոյն իսկ մայրին ու իմ վրայ:

« — Երբէք տուած էք առիթ, Պ. տը Պապիգօր, հարցուցի, արդեօք որ և է առիթի մէջ միտքը նեղեցի՞ք, սիրտը ցաւցուցի՞ք և կամ հոգին վիրաւորեցի՞ք: Գիտէք, դեռափոխները միշտ դիւրադգած կ'ըլլան ամեն տեսակէտով և ամեն խօսք ու շարժում՝ իրենց մեծերէն եկած՝ տարբեր տարբեր մեկնութիւններու կը տանին: Պիտի խնդրէի որ անգամ մը՝ եթէ կարելի է տեսնեմ Օրիօրդ տը Պապիգօրը:

« — Սիրով, Տօքթէօր, և իսկոյն երկար յառաջաքան մ'ընելու պատճառը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ իմացնել ձեզի թէ աղջիկս դիւրադգած ըլլալուն՝ չեմ ուզեր որ ձեր հարցումները զինք անհանգիստ ընեն:

« — Օ՛, այդ մասին կրնաք ինծի վստահիլ, Պ. տը Պապիգօր, ընդմիջեցի, գիտեմ զուարթօրէն վարուելու եղանակը՝ մանաւանդ երիտասարդուհիներու հետ: Պիտի տեսնէք թէ ի՞նչսիտի կատակներով պիտի խօսիմ ու վարուիմ:

« — Եւ տ ընորհակալ եմ, Տօքթէօր, պատասխանեց, — և յետոյ դէպի ձախ դառնալով — ա՛յս նրբուղիէն երթանք, յարեց, վստահ եմ որ Կանաչ Սենեակին մէջ պիտի գտնեմ զնէ կրկին: Կանաչ Սենեակ ըսածս, Տօքթէօր, մեծ ծառի մը տակ՝ հաճոյալի տեղ մըն է որու շուրջը ա՛յնպէս ծլած ու բարձրացած են ծաղիլաւէտ տունկերը, որ գրեթէ սենեակի մը վերածած են զայն: Օրուան սլարապ ժամերն երբեմն հոն կ'անցնէ աղջիկս, գիրք կարդալով:» Եւ պոռաց Ուրլանէ՛: Նոյն վայկեանէն հասցայ թէ այդ Վիլլան իր աղջիկին անունովը մկրտուած էր, անուն մը սակայն՝ որ՝ եթէ ոչ տարօրինակ՝ զէթ բաւական խնայատիպ կը հնչէր ականջիս:

— Է՛, Զարէ՛, ըսի, այդ Ուրբէնէ՛ անուշ անունը համով պատմութեան մը սկիզբը կ'երևայ Եփեսոսէն անտէնք:

— Այսպէս ուրեմն, Թորգոմ, վրայ բերաւ բարեկամս, տը Պապիգորի, պոռալուն վրայ՝ ձախ կողմս, քիչ մը վար, տունկերուն ետեւէն, նշմարեցի կարմորակ շրջազգեստ մը որ դէպի մեզ կը շարժէր: Եւ նէ երեցաւ: Իրաւ որ, սիրելի Թորգոմ, կ'ուզէի բանաստեղծ մ'ըլլալ զնէ նկարագրել կրնալու համար, այնքան գեղեցիկ էր: Բայց ի՛նչ ընեմ որ բժիշկ եմ, դրական մարդ մը: Առանց խօսելու իր աչքերուն, դէմքին ու մազերուն վրայ, սա՛չափ միայն ըսեմ որ՝ եթէ դիպուածով հրեշտակ մը վար իջնար և զնէ տեսնէր, վեր պիտի թռչէր իսկոյն լուր տալու իր Տէրին՝ որ վարը, երկրիս վրայ, հրեշտակ մը միայնած է: Հրեշտակն իսկ իրեն քոյր մը պիտի կարծէր զնէ, ա՛յնքան չքնաղ հուրի մըն է Ուրվասի: Զախ ձեռքը գոց գիժը մ'ունէր, որուն մէջ դրած էր ցուցամատը՝ տեղը չկորսնցնելու համար: Աճապարող ու ոստոստուն քալերով մեզ մօտեցաւ, հետազօտող ակնարկ մը երկարեց իր հայրին և ազնիւ շարժումով մը դէպի ինձ դառնալով՝ խոնարհեց սիրուն գլուխը որուն վրայ իր առատ ու նրբալմել մազերը կարծես անփութօրէն դիզուած էին:

(Անցեալէն յաջորդ թիւով)

ԳՐԻԳՈՐ Կ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ո՞Վ ԳԻՏԷ

ԻՄ ԲԱՐԵԿԱՄԻՍ

ՅՈՒՀԱՆՆԷՍ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆԻՆ

Գոյնն է ճրասուրիչ, վառ, զըսարթագին,
Սնման Նէկոսէն համն երբեք տարբեր,
Բոյրն աչ ըզգըլիսիչ կէտէ բախիլն,
Բայց ինչ Թունատր-օճեր ու քարբեր,
Յիմարութիւն, մահ, Թմրած կը պառկին
Անոր յատակը . . . :

Հոգիս նաւակն արագ ու թեթեւ,
 Կը սահի ճահի՜ն ջամբերուն մէջէն.
 Երթներ ի համբոյր, սրտեր հեւ, ի հեւ . . .
 Հով, աշակ, նրագ մեղմ կը մրմնջեն.
 Բայց ինչ դառնութիւն կայ, ինչ մըրուր սեւ.
 Նեխած յատակը . . . :

Հեղուկ զանգրւածն անպարոյր ու խոր,
 — Վէշշ ահա՜ն կ'ուռնու, ամփոռնէ. —
 Ո՛չ հով կայ, ո՛չ ծուփ, ո՛չ նաւուց ծըխոր.
 Բայց ինչ մըրթիկներ վայրագ, մահաշունչ,
 Խօշ կատաղութիւն կան զապուած անոր
 Զամխույ յատակը . . . :

Փիծաղ մը թրթռում՝ ջրթուփին վերան.
 Ժպտիտ՝ աչքին մէջ՝ յօնքին ներքեւ, Թաւ.
 Զայնն ո՛րքան ողոր համոզկեր աշնաքան.
 Բայց ինչ յուզումներ, կիրքեր, նենգ ու դաւ,
 Ինչ սեւ, խորհուրդներ, քեն, վրէժ, արդեօք կան
 Մընէ՜ն յատակը . . . :

Հովանին է մերթ ուռի մը շացող.
 Մածկոյթն՝ հողը գորշ կամ կուճ մը գերմակ,
 Շերտ՝ գոր գրգուռն երկնից շողն ու, ցող.
 Ինչ այրած սրտեր, բայց հողը վերմակ
 Ըրած կը մնջեն անոր շուն, մաշո՛ղ,
 Մընի՜ն յատակը . . . :

5 Ապրիլ, 1898

Մարտի

Ս. Կ. ԿԻՐԼՊԷՆԿԵԱՆ

ՀԵՐՔՈՒՄՆ ՀԵՐՔՄԱՆ

Պատուական Հանդիսիդ ներկայ տարւոյ 7 թուոյն մեջ Դեր - Տեսուչ Տր. Եւփրատ ստորագրութեամբ և Այնթապու Գոյէճը մտկագրեալ նամակ մը տեւնուեցաւ: Այս թղթակցութիւնը հերքմագիր մ'էր, որ յառաջագոյն Ա. Մամուլոյ մէջ Ս. Յ. Մոմճեան ստորագրութեամբ և Ուղեգրական վերնագրով հրատարակուած գրութեան մը՝ Այնթապու կեդրոնական թուրքիոյ վարժարանին նկատմամբ ըրած ինչ ինչ դիտողութիւնները կը ջրէր:

Մենք թէև պատիւ ունեցած չենք ճանաչելու յականէ և ի համբաւոյ Պ. Ս. Յ. Մոմճեան, ինչպէս և Վերապատուելի Դեր - Տեսուչ զՏր. Եւփրատ, բայց քանի որ խնդիրը կրթական մեծ ու անուանի հաստատութեան մը շուրջ կը դառնար, ուշադրութեամբ հետևեցանք յիշեալ կրկին թղթակցութեանց՝ ճշմարտութեան վերահասու ըլլալու մտքով:

Ըստ մեզ՝ երբ հասարակային հաստատութիւն մը, որպիսի է Այնթապու կեդր. թուրքիոյ Գոյէճը, քննադատութեան առարկայ դարձած է, և նոյն հաստատութեան վարիչը կամ բարեկամք որոշած են գրիչ ձեռք տանուլ կամ խօսքի սխալ՝ տեղի ունեցած մեղադրանքը բառնալու համար, ոչ միայն չբաժանաց մարմնաբան աւելի անկողմնակալութենէ պարտին առաջնորդուել, այլ ողջմտութենէ և լրջութենէ՝ որպէս զի յաջորդին ի բաց թօթախել իրենց գործին ու համբաւին սպառնացող արտաք:

Արդեգիր Պ. Մոմճեանի քանի մը տող քննադատականը Տր. Եւփրատ ջանացած էր հերքելու գրեթէ երեք էջ պարունակող պատասխանով, որուն ճշգրտութիւնը թողով որ հաստատուի Գոյէճին բարոյական և ուսումնական կանոնադրութեան մասին իրազեկ եղող անձտոյց կողմէ, մենք յետագայ տոյերով մատնանիշ պիտի ընենք Հերքմագրին այն մասերը միայն՝ որոնք իր խօսքերով իսկ կը լուծուին:

Ա. Տր. Եւփրատ իր նամակին սկիզբը « Կ. Թ. վարժարանը յառանուական կամ լոկ Ռողլըսականաց Գոյէճ մը չէ ընաւ. » ըսելէն վերջ, քիչ մը վարը կը յարէ « վարժարանը թէև անուամբ բողոքական հաստատութիւն մ'է, և այլն »:

Բ. Վերապատուելի Դեր - Տեսուչը նոյնպէս մէկ կողմէ կը յայտնէ թէ « Սխալ է թէ դպրոցի ընդունելութեան (?) ատեն երբեք կարևորութիւն չտրուի տարիքի և 12-35 տարեկան տշակերտներ կը գտնուին. ընդհակառակն մասնաւոր հոգ կը տարուի այդ կէտին: » Ու երկու տող վարը կը յարէ « Այս տարուան տշակերտաց մէջ միայն երեք հոգի կան, որոց տարիքը 30-35 է, մնացեալները 14 էն վեր են: » Ուրեմն կը խոստովանիք, Պ. Տեսուչ, թէ մինչև 35 տարեկան մարդեր կ'ընդունիք ի շարս մատգերամ մանկուղին: Թող որ 14 եւ վեր կը մնացեալ՝ շատ տարած բացատրութիւն մ'է և աւելի Ուղեգրին դիտողութեան նպատակը: Աշակերտաց ընդունելութեան մասին կատարուած անխտրութիւն այս կերպով հաստատուելէ վերջ, դժբաղդաբար Ուղեգրին ուրիշ մէկ դիտողութիւն ալ ճշմարտութեան կը մօտենայ, որուն վրայ ծանրանալ դժպէս է:

Գ. Հայերէն լեզուի ուսման նկատմամբ Ուղեգրին դիտողութեան ի պատասխանի վերապատուելի Շեփըրտի խօսքերը կ'օրինակեմ բառ առ բառ. « Սխալ է թէ Հայ լեզուն խորթ աշօք կը հայուի եւ անոր բնաւ կարեւորութիւնն չ'տրուիր: Մեր դասընթացքին մէջ (?) Հայերէն լեզուն Անգլիերէն եւ ուրիշ լեզուներուն հաւասար կարեւորութիւն կը տրուի, որոնց իւրաքանչիւրին ուսման 730 ժամ դասախօսութիւն նշանակուած է: Հայերէնի ուսման մէջ (?) մեր տաղկերաները շատ փափաք եւ յաջողութիւն ցոյց կուտան: Երեսն համար ամենէն ժողովրդական լեզուն է անիկայ: Մեր ընթացաւարտներուն մէջ շատեր կան որ Աղգային լեզուն Զեր թղթակցէն ոչ նուաղ ճարտարութեամբ գործածելու կարողութիւն ունին: Եւ Ուշադրութեան արժանի բառերը բոլորն ստորագծուած են: Այս բացաւորութեան արժանի բառերը բոլորն ստորագծուած են: Հայերէն լեզուն այնքան կարեւորութեան կը հասկցուի որոշակի թէ՛ Հայերէն լեզուն այնքան կարեւորութիւն կ'ընծայուի յԱնթապ - Գոլէճ, որքան օտար լեզուաց, թէ՛ ուսանողը ստեղծուած են շատ փափաք (կարօտ ըսել կ'ուզուի) տածել իրենց մայրենի լեզուն ուսման, թէ ընթացաւարտներուն ոչ ամենը, այլ մեկ մասը Հայերէն լեզուն ճարտարութեամբ կրնայ գործածել, թէ՛ այս պարագան վարժարանին պատիւ ու պարծանք պատճառով բան մը կը նկատուի, թէ Հայերէն լեզուաւ խօսելու թոյլտուութիւնը եւ աշակերտաց այս մասին ունեյած սովորութիւնը (ժողովրդական լեզու բացատրութեանէն այս կը հասկցուի անշուշտ) մեծ իմն շնորհ կը համարուի եւ ապագայը նոյն լեզուն կարեւորութեան: Եթէ սակայն մեր սոյն դիտողութիւնները յուսեալութեան արդիւնք նկատուին, քննութեան առարկայ կողոյ նշանաւոր Հերքմազրին ընդհանուր ոճը եւ խակ լեզուն, զոր պատրաստ եմ տարալուծելու՝ բաւական են ցոյց տալու թէ Հայերէն լեզուի մշակութեան ըստ պատշաճի խնամ չ'տարուիր Այնթապի կեդր. Թուրքիոյ համբաւաշատ Գոլէճին մէջ, որու 123 ուսանողներուն 120ը Հայ է:

Գ. Ուղեգիրը իր քննադատականին մէջ յայտնած էր թէ արձակուրդի առթիւ Կ. թ. վարժարանը փակ ըլլալուն, անոր մասին իր տեղեկութիւնը քաղած է նոյն իսկ վարժարանին աշակերտներէն: Պատուելի Շեփըրտ խեղաթիւրած է այս խօսքը անշուշտ կամաւ, երբ աշակերտաց վկայութիւնը նկատած է օտար աղբիւր:

Այնթապի կեդր. Թուրքիոյ Գոլէճը՝ Ամերիկացւոց նախաձեռնութեամբ հաստատուած ուրիշ կրթական հիմնարկութեանց նման՝ աման ուսումնասէր Հայու համակրանաց առարկայն լինելուն, կը փափօքինք, որ նշանակելի թերութիւններէ զերծ ըլլան անոնք: Այս տեսութեամբ, ինչպէս Ամերիկեան Ժողովէն եւ ազգային կրթական ու Մարդասիրական հաստատութեանց նկատմամբ տեսնուած քննադատութիւնները զմեզ բնաւ չեն ապշուցաներ, բաւական է որ բարեմտութեան՝ բխած ըլլան:

Մանիսա, 12 Ապրիլ 1898

Ս. Ս. Ս. Ս. Ս.

ՊԵՏՐՈՍ ԴԱՆՇԵԱՆՑ

Բ

Բարոյականի վրայ ճառող ու է դասական գործ այնքան մեծ ներգործութիւն չկրնար ունենալ մարդկային բարուց և գործերու վրայ՝ որքան բարոյական բարձր նկարագիր ունեցող մարդկան կենսագրութիւնը: Այսպիսի մարդիկ՝ ընդհանրապէս մարդկութեան և մասնաւորապէս իրենց ազգին մեծ ծառայութիւն մը մատուցանելով՝ միշտ յիշատակութեան արժանի են: Եւ թերեւ այս է պատճառն որ դեռաւոր ուսանողներ, ինչպէս գերմանական շատ վարժարաններու մէջ, ոչ այնքան աշխարհականներու, վեհապետներու, զորավարներու կենաց գործերն, որքան գիտական, խնամատիրական և մարդասիրական սահմաններու մէջ իբրեւ մարդկութեան բարերարներ հանդիսացող անձնաւորութեանց կեանքն ուսումնասիրելու կ'վարժին: Տեսականը չէ որ կ'ազդէ մանկային մտքի ու սրտի վրայ այլ գործնական, և կայ գործնական աւելի օգտակար և ազդեցիկ դաս մը ոչ միայն նորահաս այլ նոյն իսկ հասուն մտաց համար որ ձեւարարին և բարւոյն զգացումը զարգացնելու հետամուտ են:

Ուստի կ'արժէ՝ մանաւանդ մեր այս դարավերջիկ անդոյն և անշահ բարուց մէջ՝ գոնէ մերթ ընդ մերթ ակնարկ մը նետել այն հոգիներուն վրայ, որ՝ թէ և մեծ գիտնականի, խանդավառ բանահիւսի, աննման փիլիսոփայի համբաւով չեն փայլիր պատմութեան էջերուն մէջ, սակայն ունին կատարած գործեր, ունին կրած արիարար տքնութիւններ ու վիշտեր որ մարդկային բարոյական զարգացման նախանձախնդիր սիրտերու հետ կը խօսին և կ'զրգուեն չլուսահատիլ մարդկային կատարելագործութենէն:

Արդէն ըսինք, այդպիսի հոգի մ'էր և Պետրոս Դանշեանց, որու կրկնագրութիւնն՝ արդէն տոհմային կրթական նշանաւոր ջրջանի մը հետ կապուած լինելէ զատ՝ մեծ շահեկանութիւն կստանայ ազնուախօս՝ Կենսագրին պարզ, այլ սրտայոյզ գրչին ներքէ: Ուստի յանձնարարելով հանդերձ անոր ընթերցումն մեր կրթութեան բանւորներուն, պիտի փորձենք՝ մեր խոստման համեմատ՝ գործին էական մասերն ամփոփել:

Շանչեանց Վրաստանի ազնուական տոհմ՝ ծնած էր Թիֆ-
 (իս (1818)։ Թէ իր տոհմային ղերքով թէ իր ազնիւ բնասրու-
 թեամբ և թէ իր ստացած ուղիղ և հիմնական դատարարակու-
 թեամբ՝ ու հաժախարանական կրթութեամբն՝ նախ Մոսկուայի
 Լազարեան վարժարանն և ապա՝ իրաւագիտութեամբն ի Բեդ-
 րզպուրկի՝ ինչպէս նաև ի Բարիզ, սահմանուած էր մեծ պաշտոն-
 ներու, սակայն երբ՝ գրեթէ քոլոր եւրոպական նշանաւոր կեդ-
 րոններ ճամբորդելէ ետև՝ Թիֆլիս կ'դառնայ (1849) Ներսէս
 Կաթողիկոսի առաջարկութեամբ կ'ընդունի թէև անոր հիմնած
 դպրոցին Տեսչութիւնն, բայց շուտով կ'մեկնի ի մեծ ցաւ ու
 սանողներուն, և միայն 1851 ին Հոգարարձութեան թախանձա-
 գին հրաւերին վրայ՝ վերջնականապէս կ'ստանձնէ ադ պաշտո-
 նըն և Ներսէսեան դպրանոցին համար բարեկարգութեան և
 յառաջդիմութեան նոր թուական մը կ'ընայ։

Շանչեանցի պէս ծանրախոհ, խղճամիտ ու բաժիրուն դաս-
 տարակ մը չէ չէր կարող առանց պայմաններու անցել զործի
 մը գլուխն, որու մեծ պատասխանատուութիւնը կ'զգար։ Հոգա-
 րարձութեան անդամներն՝ հին ուլ քաղ մարդիկ՝ նորութեան,
 թէև օգտաւէտ, հակակիր, ի սկզբան մերժելէ և սոժամեայ
 տեսչութիւն մը կարգելէ ետև՝ կ'հաւանին Շանչեանցի պայ-
 մաններուն, որոց էական կէտն էր, չեւորարարութիւնն քաղ-
 լաւ ըստ հաստատեալ մարին Ներսէսեան վարժարանի, ուր գիշեր-
 ինչ քաղին մ'ևս հաստատելու խորհուրդն հաղորդած էր Նոյն
 ինքն Երանելի Կաթողիկոսին, որ առաջ զիշերոթիկ աշակերտներ
 կ'ընտրէ, որոց մէջ կ'գտնուէր նաև Գարեգին Մուրադեան (Տ-
 Մեթ. Սրբազանն) ամենէն կրտսերը։ Այն ինչ նոր Տեսուչն՝
 որ, ինչպէս կ'զրէ Կենսագիրն, իր պաշտօնին յատուկ մարդն էր
 և անոր մէջ կ'դրսէր ճշմարտութիւնն և լոյս ծագելու ուրբ
 կ'սկսի գործի որ քոլոր ուսանողներու սիրտն ու հոգին կ'զրա-
 ւէ՝ իր բարոյական մեծ ազդեցութեամբ։ Այլինէ ծրագրէն, կը
 պատրաստէ մանկավարժական հրահանգք, չափաւոր ծրագիր,
 որ թէև 1851 ին յորինուած, այսօր ևս կրնայ ծառայել իր
 շաւաղոյն հիմունք դատարարակութեան և կրթութեան Հիւսի-
 տայ անշահ դրութիւնը, մարմնական պատիժներ բնականապէս
 կը ջնջուին, նոր մեթոտ, նոր դասատուներ կ'կարգուին, նոր ե-
 ուանդ, նոր կեանք և ոգևորութիւն կ'տիրեն դպրանոցի մէջ
 նոր Տեսչին շնորհիւ, որ իր աշակերտներուն պատկառանքը, հա-
 մարումն ու սէրը կ'վայելէ, գրեթէ կ'պաշտուի ամենէն և իր

կենաց օրինակովն, խօսքովն ու վարմունքովը կ'հաստատէ իր բարոյական մեծ հեղինակութիւնն Ուսումնարանին մէջ:

Ապա Ս. Կենսադիրը կ'գծէ Պ. Շանչեանցի բազմակողմանի ընտիր յատկութիւններն: Ի՞նչու առաջին լիւրի հմուտ Ս. Գրոց և նախնի եկեղեցական հարց և երևելի իմաստասէրներու գործերուն, այնպէս որ իր դասախօսութեան եղանակը, լիովին նոր, անզարդ այլ կենդանի, համոզակեր՝ կ'ոգևորէր ոչ միայն իր աշակերտներն այլ և քահանաներ ու աշխարհականներ որ յօժարակամ կ'ունկնդրէին իր դասերուն, իր կրօնական միջանի գործերն, ինչպէս Ուսումնարանէն Քրիստոնէական և Ուսումնարան Պարագիծ, թէ և նիւթապաշտ ժամանակիս համար թերևս ասպաժամ թուին, բայց կ'վրայեն այն հոգւոյն որով վստուած էր մեծ մարդն: Անտարակոյս Պ. Շանչեանց սերմանած է իր ապրած միջավայրին մէջ այն բարոյական սկզբունքն որոց արդեամբ կ'մաքառին ցարդ պարկեշտ հոգիներ այն հոսանքին դէմ որ մեր ազգ - եկեղեցական հիմնարկութիւնները տապալելու կ'նկրտին: Բայց ամեն բարի գործ իր թշնամին ունի և Պ. Շանչեանց եօթ տարի չարունակ մի նոյն աշխուժութեամբ դասախօսելէ ետք՝ կըստիպուի իբր վերջին կտակ՝ աշակերտներուն ուղղել սրտաշարժ խօսքեր և հրաժարիլ չարաշուք ազդեցութեանց տեղի տալով: Ի՞նչու Տեսալ՝ վարժարանի մէջ կարգապահութեան, մարդավարութեան, եղբայրասիրութեան ամեն միջոցներ ի գործ դնելով՝ ուսանողներու մտային ու ֆիզիքական զարգացման հոգ կ'տանէր և՛ ներկայ կամ բացակայ, իբրև հսկող հոգի կ'վարէր այդ հաստատութիւնն որ նոր կենդանութիւն ստացած էր: Ոչ նրուազ ազդեցիկ և բարոյարար ներգործութիւն ունէր իր կենցաղավարութիւնն ընդհանրապէս Հասարակութեան և իմաստասիրի զինք չընկալատող անուանի ու բարձր անձնաւորութեանց վրայ, որոց անսահման վստահութիւնն ու յարգը կ'վայելէր, և այն միջադէպներն զոր Ս. Կենսադիրն անցողակի յառաջ կը բերէ, ցոյց կ'տան թէ տեսչական, ուսուցչական և ընկերական յարաբերութեանց մէջ՝ Պ. Շանչեանց ի՞նչպէս քաջ գիտէր չահասիրել մինչև անգամ ըմբոստ ոգիներն և դէպ ի ուղղութիւն և արդարութիւն յորդորել: Իսկ իր մարդասիրական ոգին, աստուածային սիրով վառ սիրտն իբրև քեզաքեզայ կ'ներկայէ մեզ Ս. Կենսադիրն: Սակայն չարութեան ոգին արթնուն էր և կ'զործեր, ինչպէս միշտ կ'գործէ զժառանգապէս մահաւանդ մե-

րադնէից ամենէ անմեղ, սուրբ և ազնիւ ձեռնակներու մէջ, և Պ. Շանչեանց կ'ամբաստանուի այս անգամ իբրեւ խռովարար, և մոլորիչ: Զալալեան՝ առաջնորդն Թիֆլիսի՝ հեղինակ այս զըպարտութեան կ'երևի, և Պ. Շանչեանց առ Կաթողիկոսն ուղղեալ զրով մ'ինքզինք կ'արդարացնէ, և լոկ իբր Տեառնալու առաջարկը կ'ընդունի թէ և, բայց Զալալեան նորանոր հնարքով կ'զինուի Տեոյին դէմ, որ հզօր փաստերով կ'հերքէ իրեն դէմ եղած հերեաթիսութեան զըպարտութիւնն և այս նշանաւոր հերքմնագիրն, որ ընթերցանութեան արժանի է, Վեհ. Հայրապետին ուղղելէ ետև 1857 ին՝ պաշտօնէ կը հրաժաբի, Զալալեանի թողով ըստ հաճոյս վարելու Ներսէսեան Ուսումնարանն, մինչդեռ անոր մեծ Հիմնադիրն՝ այլազան դասերով շրջապատուած, հակառակ իր երկաթեայ կամքին՝ ծերութեան օրերուն մէջ՝ անշուր կ'գտնուի սպառնացող վտանգին առաջն առնուլ:

Ահա այս տխուր պարագային մէջն էր՝ 1858 ին, որ բաղդ ունեցայ տեսակցիլ ի Բեդերդպուրկ Պ. Շանչեանցի հետ և մօտէն զմայլիլ իր հոգւոյն մեծութեան և վեհանձնութեան վրայ: Տրտմութեան թեթև մօայլ մը կ'մթագնէր թէ և իր բարձր ու բեղուն ճակատն, սակայն կ'զգուշանար ծանրանալ իր անխիղճ հալածիչներուն ընթացքին վրայ, և յուսալից շեշտերով կ'սօսէր այլ և այլ տոհմային խնդիրներու մասին: Թերևս չէր գուշակեր որ արժանի յաջորդներ չպիտի ունենար իր ուսուցչական ծանր պաշտօնին մէջ, ինչպէս նաև իր կրեւիք նորանոր դառնութիւնները:

Վասն զի Ղարապաղի հայերն Ս. Մատթէոս Կաթողիկոսին ղրմելով Պ. Շանչեանցը կ'խնդրէին իրենց Եղիւհան Վարժարանին իբրեւ տեսուչ: Պ. Շանչեանց՝ որ 1861 ին Բեդերդպուրկ կ'գտնուէր՝ Ս. Կաթողիկոսին հրաւերին վրայ կ'ընդունի առաջարկուած պաշտօնն, Եւ ինչպէս Ս. Կենսագիրը կ'գրէ — Բեդերդպուրկեան համալսարանի իրաւագէտ ուսանողն, Փարիզեան Սորբոնի աստուածաբանական և փիլիսոփայական մասնաճիւղի հետեւողն, Հելլենտեան և Իտալեան բարձրագոյն հաստատութեանց ուսումնասիրողն և Ներսէսեան դպրանոցի մեծահասակ Տեսուչն այժմ գտնուում է (1865) Ղարապաղի լեռանց վրայ: Ղարապաղիք մնացած են յափշտակուած, մնացած են զմայլած տեսներով ամեն շնորհներով զարդարուած մի. հայ, որ եկած է իրենց վարժարանին տեսուչ լինելու, իրենց զաւակներն դաստիարակելու: Իրենց դպրոցին, իրենց խօխեքոնց (մանկանց)

Համար չատ բարձր էր երևում եկած Տեսուչն Ի հարկէ նոքա
չէին կարող ըմբռնել՝ թէ սէրն, Լմատաղ սերնդի կրթութեան
սէրը, ինչ հրաշքներ կարող է գործել, Ի՞նչ բարձրութիւններ
կարող է խոնարհեցընել, ինչ գիտնականներ կարող է մօտե-
ցնել մանուկներուն և հրապուրել դէպ ի անշուք վարժարան-
ներն:

Եւ արդարեւ՝ նոր դարադուլս մը կ'սկսի կրթութեան համար
ի Շուշի, որու բնակիչներու խնդութիւնը չափ չունի. ոչ միայն
մարդիկ այլ կանայք ձեռնտու կ'գտնուին կրթական գործին,
այդ նահապետական երկիրը կ'այլափոխի Պ. Ծանչեանցի ձայնին,
հասցիներ գոյացնելու ջանք՝ կ'իյնի, առաջին անգամ ազնկանց
Մարիամեան վարժարանը կ'ըացուի, ազնուամիտ կիներ մի շատ
աղքատիկ օրիորդներ կ'որդեգրեն: Հախումեանց իր ընդարձակ
տունն խնամակալուհիներու դրամադրութեան տակ կ'գնէ:

Արդէն տարիէ մ'ի վեր Պ. Ծանչեանց իր պաշտօնը կ'շարու-
նակէր ի Շուշի՝ երբ արձակուողի առթիւ՝ Գարեգին Մուրա-
տեանց Ներսէսեան Ուսումնարանի տեսչական պաշտօնատարու-
թենէ հրաժարելով՝ կ'միանայ իր սիրելի դաստիարակին և բո-
լորանուէր կ'աջակցի անոր: Ղարապաղի հասարակութիւնն ոչ
ինչ չխնայեր որպէս զի նոր Տեսչին իմաստուն կարգադրու-
թեանց համեմատ՝ իր նորահաստատ կրթարաններն յառաջա-
նան, և քանի ականատես կ'իյնի արդեանց իր գոհունակու-
թիւնն ու ոգևորութիւնն հետզհետէ կ'աւելնան: Պ. Ծանչեանց
ոչ միայն իր աշխատակիցներուն և օր օրի աւելցած աշակերտ-
ներուն սրտին վրայ կ'տիրէ իր ուսումնական և հայրական հո-
գածութեամբն այլ և բարոյական գգալի ներգործութիւն մը
կուեննայ քաղաքացիներու բարուց վրայ: Եւ Ղարապաղցիք կը
գնահատեն այդ մեծ մարդուն արժանիքն և իբրեւ Նախախնա-
մական պարգև անոր վրայ կ'գուրգուրան: Բայց խաւարամիտ
մարդիկ չեն կարող հանդուրժել Պ. Ծանչեանցի գերազանցու-
թեան, չեն կամիր, ախոս՝ս, ըմբռնել որ քրէական յանցանք կը
գործեն ազգային մանկուոյն ապագան իրենց կրից զհնելով, և
կ'սկսին Պ. Ծանչեանցի դէմ գաղտնի դարաններ լարել, զրպար-
տութիւններ յերկրել և ի վերջէ համոզել Ս. Կաթողիկոսն, որ
արդէն իր վարժապետին մօթ ու փառած գաղափարներով
տողբորուած անձ մ'էր, թէ և Բաբէ մաբէ և Բաբէ Բաբէ Բաբէ հեղի-
նակ, որպէս զի կոնդակով մ'արձակէ պաշտօնէն անուանի Տե-
սուչն, իբրեւ միասակար անձնաւորութիւն ազգային կրթու-
թեան: Կոնդակը կ'արձակուի անմտաբար, Հոգաբարձութիւնն

անհնարին զայրոյթ կ'զգայ այդ անիրաւ հրամանին վրայ և իսկոյն շատ պատուաբեր բողոքագիր մը կ'ուղղէ առ Ս. Հայրապետըն Պ. Շանչեանցի անմեղութիւնն, ազնւութիւնն և քրիստոնէական ու բարոյական մեծ հեղինակութիւնը շեշտելով և իբր որբապաշտօնէն նշաւակելով ու և է կասկած այդ դերընտիր անձնաւորութեան նկատմամբ: Բայց Ս. Կաթողիկոսն երկրորդ կոնդակով մ'իր առջի հրամանը կ'կրկնէ, ընթացք մ'որ որքան զրպարտիչներուն նոյնքան իր անուան մշտատեւ արատ մը պիտի մնայ: Իսկ այս անգամ կոնդակն նոյն իսկ Ղարապաղի Առաջնորդին, (Գէորգ Վ. Արամեան) որ մատ ունէր այդ դաւադրութեան մէջ, և իր համախոհներուն կ'հաղորդէ և Հոգարարձութեան իրաւացի սրտմտութիւնը կ'զրգուէ: Հանրադիրներ կ'տորադրուին, որոց մէջ մի առ մի կարգ մ'անխիղճ խռովարարներու դատապարտելի նպատակը կ'նշանակուի, այլ անպատասխանի կ'մնան ու կ'մերժուին: Հոգարարձութիւնը ճարահատ առ Ս. Կաթողիկոսն յատուկ պատգամաւորներ կ'ուղարկէ, որոց կ'ընկերակցին Պ. Շանչեանց և Մուրատեանց, իրենց հետ առնելով նաև երեք աշակերտներ, և կրօնագիտութեան դասատետրը: Ձմրան եղանակին մօտ՝ տաժանելի նեղութեանց առկալով պատգամաւորները կ'հասնին Էջմիածին և Ս. Կաթողիկոսին կը ներկային: Սակայն կարելի չլինիր ատեան մը կազմել տալ որ անհիմն զրպարտութիւններ քննութեան առնուելով ճշմարտութիւնն երևան ելնէ: Ի վերջէ պատգամաւորներն կ'ներկային նորէն Ս. Կաթողիկոսին, Շանչեանց կ'խօսի, և կարժէ իր խօսքերն մէջ բերել — «Վեհափառ Տէր, չհաճեցաք քննել դատատետրս, քննել աշակերտներս, ահա ես, ուրախ կը լինիմ և յատեան շնորհապարտ կը մնամ: Ձեզ, եթէ ուղղէք իմ որ և իցէ սխալս, եթէ երբէք նշմարած էք, Աւետարանի դէմ, Լուսաւորիչներու և Շնորհալիներու դէմ: Ես ուսանող եմ, Վեհափառ Տէր, ո'վ որ քրիստոնէական կրօնի նկատմամբ, ինձմէ անգիտացած ճշմարտութիւն ուսուցանէ, ես նորա ձեռքը կը համարուեմ, թէ եկեղեցական լինի և թէ աշխտհական: Դուք լեզուազէտ էք, պատասխանեց Ս. Կաթողիկոսն, դուք գիտնական էք, ես կարող չեմ Ձեզ հետ խօսիլ. ահա կը տեսնէք որ հիւանդ եմ, բողոքականութեան հակառակ եմ, եւ եւ» Եւ Ս. Կենսագիրը կ'յարէ. — Հեղահամայր Շանչեանցն կարծես թէ՛ Սինէական լեռան պատգամաբեր Մովսիսի զայրոյթն զգեցաւ, մօտեցաւ Կաթողիկոսական զրասեղանին և կայծակի ու

րոտմամբ ասաց « Վեհափառ Տէր, Հայաստանեայց եկեղեցին՝ ո՛չ բողոքական է ո՛չ յունական և ոչ հռոմէական, Հայաստանեայց եկեղեցին քրիստոնէական նախնի և առաքելական եկեղեցի է, որ դժբաղդաբար դուք չ'ք ճանաչում և խառնում էք ու լրիշներու հետ, որոնք իրենց յատուկ պատմութիւնն ունին: Թո՛ղ Աստուած ինքն պահպանէ Հայոց եկեղեցին, բնաւ Ձեր գործը չէ նորա պաշտպանութիւնն: »

Պատգամաւորները յետին ծայր յուզուած կ'մեկնին Վեհափառնէն և կ'պատրաստուին ճամբայ ելնելու: Պ. Շանչեանց Թիֆլիս կ'դառնայ իսկ Մուրատեանց Ղարապաղ: Ս. Կենսադիրն ապա կ'պատմէ թէ ինչպէս կործանեցան այնքան եռանդով հաստատուած հիմնարկութիւններն, ինչ կեանք վարեց Պ. Շանչեանց այս հալածանաց նահատակ լինելէ ետեւ, և ի վերջէ իր մոտերմական տեսակցութիւնը սիրելի դաստիարակին հետ՝ երբ Եպիսկոպոսական աստիճանն ստանալու համար Եջմիածին ուղեորեցաւ 1879 ին: Եւ այնուհետեւ՝ տարիներ կ'անցնին, և Պ. Շանչեանց՝ անշուշտ դառնութեամբ լցուած՝ ճգնաւորական կեանք մը կ'վարէ առանձին գիւղի մը մէջ, հեռու մնալով ազգային պաշտօններէ, այլ ոչ այն ազնիւ, խոնարհ և ողորմասէր կենցաղավարութենէ, որով ինք ամենուէն պաշտելի լինելէ դատաւարացայ սերունդին հոգւոյն մէջ պատկանելի և անմոռաց յիշատակ մը թողու:

Պ. Շանչեանց վանքի Մայր եկեղեցւոյ մէջ իր արձանին հետ անմահութեան պսակը կ'ընդունին:

Վարդաչէնի մօտ՝ Գէորգ վարդապետ Արամեան՝ խղճի խայթէն տանջուած՝ կախուած կ'գանուի և իր սև ստուերը կը թափառի ամայութեան մէջ:

ԿՐԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ ՄԱԼԱՅԻՈՅ

Ազգի մը յառաջագիմովան չափը ու սահմանը լաւ իմանալու և ուսումնասիրելու համար պէտք է ի հարկէ նախ երևան բերել դպրոցներու կարգն ու սարգն, անոնց նիւթական և բարոյական վիճակը, ուսուցիչներու կարողութեան աստիճանը և այլն: Ո՛րքան օգտուէտ պիտի լինէր արդեօք Եթէ մէն մի դասաւանդ կըլծական վիճակը նկարագրուէր ազգ. մամլւոյ մէջ, և լինէր սոյն նկարագիր արդար, ճշմարիտ և հեռի ո՛ր և է անձ:

նական նկատումներէ, և մամուլն ալ պարտականութիւն համարէր տնտիշ
լուռ ու վատ կողմնին հանրութեան պարզելով, դիտողութիւն ու քննա-
դատութիւն ընել ու դարման պահանջել որմէ որ տնկ է: Եւ ոհա ոյս
դիտմամբ և նկատումով համառօտ տեսութիւն մը պիտի ընեմ հայրենի-
քիս դպրոցներուն վրայ:

ԱԶԳ. ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Թալաթիյ հայաշատ թաղերու կեդրոնն՝ Ս. Երբր. Եկեղեցւոյ ճիշտ
գիմնաց՝ գետնայարկ է թէև, բայց ընդարձակ և օդատուն լինելով եթէ
400 - 450 աշակերտներ դնուին՝ կրնան առողջապահական պայմանաց մէջ
կրթուիլ, բայց հիմա որ 230 է տւելի աշակերտներ կան՝ վատառողջական
պայմանաց մէջ կը գտնուի: Ունի երեք դասատուներ, որք են Համար-
ձում Պէնէեան, Յակոբ Սիսեան և Սեդաք Մամճեան: Աշակերտք կը
բաժնուին երեք կանոնաւոր դասընթացներու (ժողովրդ մեց տարեշրջան
ուշի) և երեք պատրաստականներու, իսկ Ֆաշեալք մանկարանի համաձայն
կընթանան որք յանձնուած են մեծաւ մասամբ 3րդ դասընթացի ուսանա-
ղաց յաջողակաւքներուն: Աւանդուին հայերէն, տաճկերէն և անգլիա-
րէն լեզուներն, կրօն. բնագիտութիւն, հաշուագիտութիւն և պատմա-
թիւն: Աշակերտք ընդհանրապէս յաջողակ են:

Մ Ս.ՅՐ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Շուկայի հիւսիսակողմն Մայր Եկեղեցւոյ ճիշտ դիմաց կը գտնուի,
վերնայարկ է թէև, բայց մօտակոյ տեղեաց դարշահոտութեան պատճա-
ռաւ, դպրոցի օդն ալ ազականած է: Ունի 460 - 80 ի չափ աշակերտներ
և երեք դասատուներ որք են՝ Գրիգոր Արփաճեան, Եղիա Տ. Կարապետեան
և Ս. Գրիգորեան: Գպրոցի աշակերտք զուրկ են կարգէ, ծրագիր չկայ,
վասն զի վարժապետաց կա՛նք միտքը և որոշումը ծրագիրէ մը աւելի պա-
տիւ ունին: Կ'աւանդուին հայերէն և տաճկերէն ընթերցանութիւն. աշա-
կերտներու պարկէշտութեան և կրթութեան նշանները փողոցներու մէջ
աչքի կը զարնեն . . . :

Ն ԵՐՍԵՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Քաղաքին Հարաւ - Սրճմտեան կողմն Ս. Յարութիւն Եկեղեցւոյ բակին
մէջ է՝ գետնայարկ և մթին փոքրիկ սենեկի մը մէջ: Ունի 400 ի մօտ աշա-
կերտներ և մի դասախօս, Ներուն Տամպրաճեան, ճիշտ Մայր վարժարա-
նին համընթաց է մնացեալ պայմանաց գալով:

Յարսնուանական դպրոցներն ևս ունենալով մեծաւ մասամբ իրենց
ուսանողաց մէջ հայ աշակերտներ, նոցա դպրոցաց մօտին ալ մի քանի
խօսք ըսել արժան կը համարեմ քանի որ մեր խօսքը դպրոցներու վրայ է:

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Քաղաքիս գրեթէ միջամայրը կը գտնուին, ժողովարանի կից է վարժա-
րանը և վերջնայս կից է մանկարանը, գետնայարկ են երկուքն ալ. վարժա-
րանի մէջ կայ 50 - 60 աշակերտներ ուր կը դասախօսէ Գրիգոր Թաշճեան,
իսկ մանկարանի մէջ Գրիգոր Տ. Գրիգորեան ուր կան 120 ի մօտ մանուկ-

ներ, Կ'աւանդուին հայերէն տաճկերէն և անգլիարէն լեզուներն և այլն: Ունին իրենց ծրագիրը և օրէնքը, աշակերտք հոս ալ յաջողակ են:

ԼԱՏԻՆԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Երրորդ ութեան թողի մօտ, նորաշէն փոքրիկ դպրոց մ'է: Ունի 100 ի մօտ ուսանողներ և երկու դաստիս, Յարութիւն, Ճըլճըլեան և Եղեկիէլ Կոստիկեան: Կ'աւանդուին հայերէն, տաճկերէն և գաղիարէն և այլն: Հոս ալ չկայ ծրագիր:

ԿԱԹՈՒԻԿԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Վերնոյն մօտ ներքնայարկ է. եկեղեցւոյն դիմացը, ունի 80 ի մօտ աշակերտներ, Դաստիսն է Մարտիրոս Սաչաքլեան, և Կ'աւանդուին հայ. և տճ. ծրագիր ու կարգ երբեք չ'կան:

Մի միայն վարժարան մ'աւնին Հայք ու կը յաճախեն 50 ի չափ աշակերտուհիներ: Երկու հատ բողոքական՝ 250 ի չափ աշակերտուհի: Մէկ մը Լատինք 100 աշակերտուհիք, և մէկ մ'ալ կաթոլիկք՝ 150 ի չափ աշակերտուհիք: Ամենուն ալ վիճակը խեղճ է և երբեք իգական սեռի դաստիարակութեան պայմաններ չ'կան, առ այս կարեւոր պարագաներ ալ չ'կան գրելու:

Մալաթիոս

Ս. Յ. ՄԱՄԱՅԱՆ

ԱՌՏՆԻՆ ԳՈՐԾԵՐ

Լուսինան. — Ահա՛յ մարտիրոս. — Նոր հշարտութիւն. —

Իշխէ՛ր Աւանդուի:

... Խեֆաթի. — Չորս ամիս լուռ մնալէ ետև խօսիլը գերեզմանէ ձայն մը հանելու պէս բան մ'է, պիտի ըսես անշուշտ, գիրս կարդալով: Իրաւ է, բայց խօսքն ու գիրը՝ լոկ կենդանութեան նշան չեն, մանաւանդ երբ երկուքն ալ աննշան են, այլ և մտածումն, բան մ'որ, պիտի խոստովանիս, շատ սուղ ասլոանք մ'է ներկայ ժամանակիս: Խեղիւն այս է, որ ես բարեկենդանի օրեր դուրս առի հեռացայ չէ թէ՛ ինչպէս երբեմն մեծ օրէնագիրներ, երկնասլաց հոգիներ կ'ընէին, լեւ մը, քաբայր մը, անապատ մը քաշուելով, որպէս զի Եգերիաներու, հըրեշտակներու, սիպիլներու հետ տեսակցին ու հրահանգին, այլ միայն փուշելից մթնոլորտէ մը, անտաննի ժափօրէ՛ հեռի՛ կարճ պոռայտ մ'ընելու մօտակայ թեմերը: Ուրեմն եթէ լեզուս ու գրիչս անխօս էին, աչքս կ'դիտէր ու միտքս որքան կարող էր կ'ընէր, միայն՝ ի դարձիս, հետս չըրերի ոչ օրինադիր, ոչ պատ-

գամ, այլ տխուր կերպարան մը, անշահ յիշատակներ և անախորժ խոկումներ, այնպէս որ իմ ծանօթներուս իրաւամբ անգրջըհեղեղեան արարած մը, իսկ այլ և այլ երեկոյթի, պարահանդէսի, թատերախաղի որոտնգոստ շրջաններէ և նուագահանդէսի սրտագրաւ, շեշտերէ արբշիւ մերայնոց առջև իսկ և իսկ լեռնցի մը, վայրենի մը կ'երևէի: Եւ այդ պարոններն, թէև գինով՝ այնքան քաղաքավար գտնուեցան որ այդ մակդիրներն երեսօտ ու ինչ Զեմ մեղադրեր, հարսնելորդ սգաւորին վիճակէն բան չի հասկնար: Եւ ինչ էր սուգս, է՛հ, թէև հին տապանին չափ հին նորոգուեցաւ: Վասնզի տեսայ նորէն հայու անձարակութիւնը իր առջմային, իր անհրաժեշտ հիմնարկութիւնները դարգացնելու մասին: Կագ ու կոխ ուր որ երթաս. ինչո՞ւ համար, օղին համար, անձրեւին համար, Եկեղեցի, գալոց, վանք ողբալի վիճակի մէջ, քա՛ն ի մը բացառութեամբ. իսկ գիւղացիներ, թեմականներ կուսակցական անհեթեթ ու անօգուտ խնդիրներով միշտ երկպառակ, և սովորաբար միոյն շինածն ուրիշըն աւերելու մենամալութեամբ ճարակուած: Այս տեսարանին ականատես լինելով մարդ՝ կարծէ գտնուիլ կրակ առած տան մ'առջև որու տունւորներն տաք տաք կ'միճին թէ արդեօք թու մը սեղանի՞ն վրայ դնելու է թէ ոչ առատադէն կախելու է: Իսկ աթոռին բուն տեղն ո՞ւր է, ե՞րբ քալելու և ե՞րբ անոր վրայ նստելու է, ոչ ցոյց տուլ կայ և ոչ լսող: Հարկ չկայ սակայն ծանրանալ այս մասին, այլ բաւ է ըսել որ շատ օգտաւէտ գործեր կ'անն կարգի մտնել հաշտարար կերպով եթէ միայն վեղարաւոր կամ անվեղար հովիւ մը հսկէ, ուղղէ առաջնորդէ մօլորուն ոչխարները, փոխանակ շարունակ խուղելու և անոնց բուրդով իրեն տաքուկ ասուակներ պատրաստելու:

— Բայց աչքէ հեռի, սրտէ հեռի, անցուկը մոռցուկ է միամիտ արարածներու համար, հեռաւապէս նորը նայինք, և իմ բացակայութեանս միջոցին այս տեղ նոր բաներ անցեր են, բարեկենդանին շատ շուաններ կարուեր, շատ սիրտեր ճմուրներ են, մանաւանդ փափկիկ սրտեր, և որ աւելի դառն է, ծանր ու ցաւալի կորուստներ տեղի ունեցեր են: Ասոնց մէջ՝ շատ ողբալի է Զուհաճեանի մահն անդարմանելի հիւանդութենէ մ'ետք, ինչպէս օրագիրներէ իմացայ, իմանալով նաև որ իրր թէ շատ աղքատ, հացի կարօտ և անխնամ մնալով՝ մերայնոց անտարբերութեան զօհ և ասկերախոտութեան նշանակ եղած է: Ճշմարիտը՝ զարմանալի է որ մեր մէջ ընդհանրապէս հալուս մը

կայ անուանի մարդիկը մտադրութեան պատկով պատուելու թերևս անոնց աւելի մեծ կշիռ տալու, անոնց վրայ հանրային գիւտութիւնը շարժելու, հաշակաւոր այլ իրապէս դժբաղդ անձնաւորութեանց լէզէսին մէջ տեղ մը պատրաստելու մտքը Աւելորդ ճիգ. վասն զի ճշմարիտ հանճարն ինչ փիճակի մէջ որ կնքէ իր օրն, պատմութեան մէջ իրեն վայել կարգը պիտի բռնէ: Գրեթէ բոլոր օրագիրները միաձայն հրատարակած են որ Չուհաճեան չքաւորութեան, աղքատութեան պատճառաւ յաւէտ զոցեց իր աչքն, բան մ'որ բոլորովին անհիմն է: Բռնի մարտիրոսութիւնն այնքան ծիծաղելի է որքան սուտ համբաւն: Սուրբարար մեր Պօլսեցի եղբայրներն ախորժ կ'ըզան արատներ գտնել և հաշակել մեր կենցաղավարութեան մէջ: Թէև իրրեւ անբար չկրնար պարծիլ իշխիրցին իր տոհմային գործերու մէջ, սակայն այս իրաւ է, որ Պօլսէն և այլուստ քաղաքս ապաւինող ոչ միայն աղքատիկ պանտոստ, այլ մանաւանդ արժանաւոր մարդիկ քան բնիկն միշտ խնամուած ու մեծարուած են, իրինց բնավարն ստէպ անտարբերութիւն, անզգայութիւն գտնելով: Բաւ է յիշել Իփէքճեանն, որու յարգը չճանչցան Պօլս, և որ իր վերջին օրերն յետին նեղութեան մէջ անցնելէ ետք՝ այսօր իր գերեզմանին վրայ և ոչ իսկ քաւ մը կ'գտնուի: Չուհաճեան թէև արդէն հիւանդոտ՝ կարող եղաւ մեր մէջ գալով, իր արուեստին արժանավայել ընդունելութիւն մը գրտնել, մասնաւոր դասեր ճարել, ազգ-վարժարանն երաժշտական դասեր աւանդել կարգ մ'արուեստասէր և հիւրասէր ազգայիններու շնորհիւ, և քիչ չատ բարեկեցիկ կեանք մը վարել: Իսկ եթէ բաղդն աննպաստ եղած է և իր երաժշտական խաղերըն չեն գտած իրենց արժանի նիւթական վարձքն, ո՞վ է մեղաւոր: Խղճիրցին չէր որ այդ վարձն, իր քրտանց պտուղն իրեն զլացաւ, այլ անոնք որ իր խաղերը չահագործեցին և հեղինակին իրաւունքը կապտեցին: Աւ մեր Աղքատախնամն արուեստագէտին յաւարկաւորութեան ծախքը հոգալով, պարգապէս բոլոր Հասարակութեան յարգական զգացումներուն թարգմանն եղաւ, մինչդեռ այլապէս՝ կրնար աւելի անշուք կերպով կատարել այդ պարտաւորութիւնը: Աւտի՜ իշխիրցին զովելի էր չէ թէ անոր համար որ չաւար օտարական մը մեծ չքով թաղեց, այլ անոր համար որ այդ օտարականն առաջին անգամ հայու երաժշտական տաղանդը միայլեցունց թատերարէմի վրայ

և երկար տարիներ նոյն իսկ օտարներու հիացումն ու սիրտը
զրաւեց: —

— Իրա՛ւ է որ մարդ որքան ապրի այնքան նորանոր ճշմար-
տութիւններ կ'սովորի: Ես այդ կարծիքէն չսկիտի լինիմ՝ ցորչափ
նոր ճշմարտութիւն ըսուածն հին ու մին նախապաշարուով՝ մը
այլածն արտայայտութիւնն է: Ա՛հաւտա՞ս, սիրտս թւնտ ելաւ՝
երբ քաղաքս ոտք կ'սեւելով, բարեկամ մ'աղանջէս վար փսփսաց:

— Վա՛հ՜ կայ:

— Ո՞ր:

— Մա՛հի մէջ:

— Ի՞նչ ըսել կուզես:

— Ուրեմն չկարդացե՛ր ես նոր գուշակին, մեր զգայուն ու
սիրելի Որբերին մարդ արէութիւնն:

— Ո՛չ: Ես դեռ նորեկ եմ՝ ձեր մէջ:

— Լաւ ուրեմն բացատրեմ միտքս: Հայոց թաղին բանը
բուսած է. Իսրայէլի թուռներն թմրուկներու ձայնին՝ իրր Նրի-
քով՝ պիտի կործանեն Հայնոցն, ուր պիտի կանգնեն տապաւնա-
կըն: Ստեփաննոս նախավկայն հայ տարրին անհետացման վեր-
ջին վկայն պիտի լինի, թափուր, ամալի և վերջէն՝ Հօլանտայի:
Հայ մատաւն պէս աճուրդի պիտի հանուի: Հայերը կ'քաշուին
պէս ի քարափ, դէպ ի գիւղ, դէպ ի օտարութիւն. հայութեան
անկումն ու կորուստը մօտալուտ է, յետադիմութիւնն ակներև:
Նրանելի օրերն անցան, կէս դար առաջ (նշանակէ այդ թիւը)
իզմիրցիք հակալի պէս կ'խոյանային դէպ ի լոյս, ունէին վեց
հայերէն թերթեր, այսօր հատ մը (ողորմելի): Վասպուրական
Թատրոն, կէս դար առաջ աւելի քան զիբք ունէին հայ դրպ-
րոցներն քան թէ Հիմակ, հայ ընտանիքն աւելի սուրբ, բամբա-
սանքէ, զրպարտութենէ վեր . . . շատ վեր էր . . . վեր: Ար
հասկնա՞ս վտանդը:

— Ի՞նչ կ'ըսես, սիրելի, իրա՞ւ, միթէ իրա՞ւ, զրուած, տը-
պուած, հրատարակուած արարատ աշխարհի հոչակուած բա-
նե՞ր են ատոնք, թէ ոչ հովային կատակներ, թէ ոչ Իզմիրցի
խթանելու համար հնարներ, թէ ոչ նոր վերանորոգչի մը գա-
լտեան յայտնութիւններ, խնդրեմ, խօսէ, ամպերու մէջ եմ:

— Որքան Մա՛հի կայ ու կ'մնայ նոյնքան ճշմարիտ են ըսած-
ներս, և լրջօրէն, արտասուօրէն գուշակուած բաներ:

— Բայց, բարեկամ, չեմ կարող խմանալ թէ վհուկն սուկի՞ց
քաղեր է արդեօք այդ տեղեկութիւններն, որ ժամանակագրա-

կան խոշոր սխալներ կ'ապրուենակեն, ի՞նչ ոգւով արձակած է այդ գուշակութիւններն որ Երեմիական դրօշմն ունին, թէ և, բաց, վրան շատ բաց են և Նախ' Վրանք չկայ, ըստ իս, ցորչափ հայերն իրենց լեզուին ու կրօնին կապուած մնան, և փառք Աստուծոյ, հոս հայը կրօնափոխութեան բնաւ հակամէտ չերևիր: Բայց Հայնոցէն ունեւորներ կ'քաշուին եղեր, աւելի չքեղ թաղեր ու տուններ բնակելու մտօք, ի՞նչ փոյթ, մեր պապերն իրենց բնավայրի գետնափոր տնակներէն ելնելով, ուր ոչ միայն իշուրու մօտ էին սրբա՛յլ այլ իրարու վրայ դիպուած էին մարմնով, հիմուկ հանդիստ տուններու մէջ կ'ընակին: Կարելի՞ է ստիպել որ դաւանան իրենց նախնի գոմերն հանգչին, որպէս զի չվտանգին: Անշուշտ արդի քաղաքակրթութեան մի ձկտումն է ձուլել ոչխարային ու զեղներ, սակայն այն ժողովուրդներն որ պինդ կը պահեն, ինչպէս օրինակի համար՝ հրէայք, իրենց աւանդութիւններն, բնիկ օրէնքն և նկարագիրն, կարող են աստիճան մը դիմադրել հարթարար հոսանքին, և հարք, ուր որ գտնուին, թէ Հոլանտա ու Իտալիա, թէ Լեհաստան, Անգլիա ու թէ Ամերիկա ու Սահարա, մինչև իսկ Իզմիր, Պրուսա, անշուշտ պիտի մալակոնին, եթէ անփոյթ գտնուին նաև անվթար պահելու իրենց բնիկ յատկանիշներն և շահու, բարձի ու պաշտօնի բերմամբ օտար միջավայրի մէջ հոգւով մարմնով չթաղուին: Ինչ որ հին բարբարիկ դարեր, բուռն պարագաներ չեն ըրած, դարուս լշտ, իրրե պջրասէր ու հրապուրիչ հերատունկներ կարող են կատարել, այս է մոլորել, երբ մանաւանդ իրենց աջակից ունին մոլորուելու տրամադրութիւն մը, օտարամոլութիւնն: Եւ միթէ յուսալի՞ էր որ ցարդ հայն ընդհանրապէս իր նկարագրիը զուտ պահէր եթէ ներքին ու արտաքին նպաստաւոր պայմաններու մէջ չգտնուէր, պայմաններ՝ որ եթէ դադրին, ոչ մեր ընտաքիքըն, ոչ մեր եկեղեցին, ոչ վեղարաւորն պիտի զօրեն ընդհանուր կործանումէ զինք պահպանել, այնքան նրրին, այնքան նենգալի միջբոլորով անգորուն է այն իր շնչած օտարոտի մթնոլորտն որ մեր մարմնոյն ծաղիքներէն անզգալապէս սարդելով մեր արեան մէջ կ'անցնին: Աւրեմն եթէ ճար մը կայ ինքնապաշտպանութեան, այդ ճարն տաճարի մը շէնքին շուրջը տեղաւորելով չստացուիր, այլ դաստիարակութեամբ մ'որ իրր անգծելի վահան արտաքին յոռի ազդեցութեանց անթափանց մնայ:

Երկրորդ՝ ըստ գուշակի, այդ վահանը կայ եղեր կէս դար առաջ, այսինքն 1848ին: Ե՛հ, Տէր Աստուած, 1845ին՝ պատահեցաւ իզ-

միրի մեծ հրդեհը, և այն ժամանակ Հռիփսիմեան վարժարանն այրացաւեր էր, Մեսրոպեանն զրեթէ թափուր և մանկունք անուս ու թափառական: Չէ թէ Բաբէր այլ ազորմերի էր հայ մանկուոյն զիճակն, և 1849ին միայն ծախիւք Ազնուաշուք Կոստանդեան Տիկնոջ Ս. Հռիփսիմեան վարժարանը կառուցուելն ետև քիչ մը գրաբաւ, քիչ մը քրիստոնէական, քիչ մը պատմութիւն սկսան ուսանիլ օրիորդներն հին դրութեամբ, որու մէջ կ'տիրէր Սալմաս, Նաբէկ, Կոստան և, չմոռնալ, հռիփսիմեանն, և 1860ին միայն մուսա գտաւ Ֆրանսերէն լեզուի ուսումն, ի շնորհս Եռսուֆեան գերդաստանին, որ դասատուի ամսաթուղակը կ'իմարէր, և այդ միջնադարեան դրութիւնն, շարունակեց տարիներ ու տարիներ: Այնուազ արդահատել էր և Մեսրոպեանն, ուր բարձրագոյն դասի մը միայն աշնուապետական կըրթութիւն մը կ'աւանդուէր, գրաբաւի, իտալերէնի, Ֆրանսերէնի և մի քանի տարրական ուսմանց անկապ խառնուրդ մը:

Իսկ ստորին դասերը կ'դեգերէին Սալմասի ու Կոստանի մէջ և տեսակ մը թութակներու և՛ Զաւեայի ներդրութեամբ՝ մարդավերքենաներու խումբ կ'կազմէին: Կրթութիւնը՝ շատ շատ մենաշնորհ մը՝ ի շնորհս ժամանակին հաջակուոր վարժապետին՝ վերապահուած էր ունեւոր դասու մանկանց, որ, սակայն, գրաբաւի ուսմամբ իրենց գլուխն շատ երկար տարիներ մաշէ և ճառեր յօրինելն ետև՝ հազիւ կարող էին չէնքով շնորհքով բան մը գրել, իրողութիւն մ'որ գիւշին է այժմ՝ իսկ ստուգելէ հէա դարէ ի վեր ապրող ծերունազարդ ուսանողներէ, եթէ մի քանի բացառիկ յառաջադէմներէն չեն: Եթէ այդ յիսուն ու վաթսուս թուականի Մեսրոպեան սաներն պարզապէս աննման արդասուորութեան հասուն պատուներ կ'համարուին և Բաբէր-ճալմեան գերագոյն ատիճանը կ'գասուին, արդեօք եօթնամասունէն վերջն հասնող սաներն՝ որ անհամեմատ աւելի զարդացած են թէ բարոյական, թէ ուսումնական և թէ ֆիզիքական տեսակէտով, ի՞նչ աստիճանի մէջ պիտի դասաւորուին: Անպաշտպանելի դատի մը փաստաբան կանգնած կ'լինին այնպիսիներ որ կուղեն, հնութեան, մանկավարժական խաղութեան արգասիքն գերամեծար նկատել քան արդի կրթութեան աւելի կանոնաւոր, աւելի դիւրուսոյց, աւելի զօրմնական մեթոտներու արդիւնքը: Եթէ կէս դար առաջ՝ քաղաքիս մէջ հորիւրին տաս հայ գրեւ, կարդալ ու հաշուել գիտէր, այսօր համեմատութիւնն ինչըսուն առ հարիւր է: Այսօր պերճանք մը չէ ուսումն, այլ անհրաժեշտ պիտայք մ'որոք կարենորութիւնն ու օգուոր ստորին խաւերու մէջ անգամ կ'գնահատուին:

Մաշի փափկասիրտ թղթակիցը կուլայ ու կ'ողբայ նաև որ այժմ լոկ թերթ մը կայ, մինչդեռ հէա դար առաջ զատ կար, թէ Վապուարական թատրոն մը կար և հիմակ ոչ ինչ չկայ: Իր ողոր հասկանալի է, այլ հաշիւը սխալ: Միայն Արշալոյսն էր որ 1840ին, իր հիմնարկութենէ ի վեր կ'շարունակուէր: 1855 ին էր որ Տէպեան տպարանը հիմնուելով Արքիեպիսկոպեան մ'եղաւ և,

Քրկամեայ կեանք ունեցաւ, 1880ին էր որ Թոմասի մը՝ իր կենսական իրաւաւորին աննման, ամիս մը շնչեց, իսկ նոյն թուականին՝ լոյս տեսնող Յաւերթապետը, Գաբրիէլ . . . Ղեմալ, զաւելտական, մեծ մասամբ իմաստէ զուրկ, ծնիլն ու մեռնիլը մէկ ըրին և սլատճառ տուին Պ. Ոսկանեանի իրաւամբ գրելու՝ թէ հայ թերթեր ապրիլ միջինի պէս կ'ըսենին ու կ'ըսուին: Իսկ Ծաղկէն՝ որ 1881ին լոյս տեսաւ, կարող եղաւ միայն բանիրուն խմբագրին աննկուն ոգւոյն և վառվառն գրչին շնորհիւ տոկալ զանազան դժուարութեանց և 6-7 տարի աւել, իշխիրցւոց մտային զարգացման առաջին դարկը տալով և իր ժամանակակից ոտխն՝ Միւսթէֆէ՝ վաղուց մարած լինելով: Փառաքելի էր անշուշտ որ չէ թէ վէջ այլ ասա թերթ հրատարակուէր իշխիր, փառաքելի էր որ Վասպուրականի նման բան մը հաստատուէր, սակայն եթէ կայ հնոյն ու նորին մէջ տարբերութիւն մ'որ կ'արդիւյն նորագոյն մշուս մը տալ թէ պարբերական թերթերու և թէ թատերական ներկայացումներու, այս է պարագայից տարբերութիւնն, զոր գլխավին անտես կ'առնէ վտանդի թըմբկահարը:

Ասոր նման վտանգի մը գուշակը կ'լինի նաև, վերապահութեամբ, Բէշտաշէնի անկախ աշխատակիցը, Պ. Հոբոյ, յենիով թղթակցի մը տուած լրին վրայ թէ, երէտ Գաբրիէլ մէջ միայն երէտ միւսն էր և զո՞ւրք էն քաղաքիս հայ Հասարակութեան մէջ: Այսպիսի սուտեր երբեմն դիւրութիւն ունին զրուելու Պոլսական թերթերու մէջ, իրենց հակամիտութեան բերմամբ, և միայն Հոբոյ՝ իր լրջմտութեամբ չհաւատարմ հանգերձ ալ, պոչաւոր սուտին՝ առիթ կ'գտնէ երեմիական մի կալուր ալ հայ երիտասարդներու աննախանձելի բարուց վրայ: Արդ էն արձանագրութեամբ կրնայ հաստատուիլ որ ամեն տարի քաղաքիս մէջ ամուսնութեան միջին թիւը երեսունին կ'հասնի*: Ատեսնես միայն գրոյի տարբերութիւն մը կայ:

— Հապոս ինչ ըսեմ մեր Գեր. Առաջնորդի ուղեորութեան վրայ դէպ ի Պոլիս Ոմանք ոգափոխութեան կ'վերագրեն այդ ուղեորութիւնն, այլք եպիսկոպոսանալու անդուսդ փափաքի մը, և շատեր կ'պնդեն թէ վերջնականապէս հրաժարած է իր պաշտօնէն՝ Տոմեսականի հետն իր հաշիւները մաքրելով: Ուրեմն ինչու համար հանրաքննութեան մը կ'պարտաստուի ժողովրդին կողմէ՝ իր հրաժարականը խնդրելու, եթէ արդէն հրաժարած է: Արդեօք Եպիսկոպոսութեան վկայագիրն, զոր չորս տարի առաջ արուած է Գաւառական ժողովին կողմէ ե՞տ առնելու համար է: Զոր և անվայել աշխատանք, եթէ իրաւ է: Աեդ. Կրօնական ժողովն այնքան կամակատար է, այնքան պէտք ունի

* Երեք տարիէ ի վեր 215 ամուսնութիւնք եղած են քաղաքիս մէջ: Մանրամասնութիւնք յաջորդ քիւնով: Ծ. Խ.

Զատին երկրորդ օրը, մեռելացի երկուշաբթին, հանդէսներու, պարահանդէսներու ժամադրաւայրը, Ս. Հօգիսմեանի սրահը, նոր ոգևորութիւն մը ստացաւ: Երկու բարենպատակ միասին տօնէսին Հոգ - Արարանամը իր սրբանոցի բացման հինգերորդ և Ս. Ներսէսեան ալ՝ Ընկերութեան հաստատման առաջին, տարեգարածները: Յուզիչ երևոյթ մըն էր այն սրահին մէջ հանդիպող իշխիրի, էն փայլուն դասակարգի ներկայացուցիչներուն, հաւաքուած՝ մարդասիրական այդ բարձր նպատակին շուրջը: Բազմութիւնը չբեղ էր: Իշխիրցին առաջին անգամ ըլլալով որբուհիներն ու որբերը կը տեսնէին, քով քովի նստած, մաքուր, կոկիկ հագուած, ու մանաւանդ անոնց շուրջը հաւա-

քուած երկու Ընկերութեանց անդամութիւններուն, խնամակալութեան ներքին անհուն գործը:

Հանդիսականներուն համար կրնամ ըսել թէ այդ քանի մի ժամերը հոնկէ ուրիշ վայրեր փոխադրուած էին մաքուր, գոնէ այդ կրսէին ինծի արցունքի կաթիլները, որ կը ցողային ամեն թարթիչներու վրայ:

Տղաք ու աղջիկներ մէկ քանի զոյգեր արտասանեցին յայտնադէս յուզուած իրենք ալ: Որբութիւնները հետզհետէ երգեցին «Ձայն Գար, ո՛վ Բարս, ձօն առ Ազնիւ Խնամակալութիւնները Որբանոցի, Ահա Բարս, երկուքն ալ մեր մեծ ողբացեալ Չուհաճեանին, Կարապի վերջին երգերէն . . . :

Մասնաւորապէս ծափահարուեցաւ Փրանսերէն երգ մը, զոր որբութիւնները ըսին իրենց ուսուցչին Պ. Ս. Քէսէճեանի առաջնորդութեամբ:

Ասանցմէ ետք որբութիւնները ներկայացուցին Պ. Ս. Տիգրիկեանի մէկ փոքր թատերախաղը, Երա՛ջ, ու ցուցուցին հայերէն արտասանութեան մէջ՝ իրենց ակներև յառաջդիմութիւնը: Ստուգիւ ոչ միայն իրենց պարկեշտ ու համեստ երևոյթով և իրենց կատարած դերերով՝ որբութիւններն զովմտի և համակրութեան արժանի եղան, այլ և Հոգ. Որբախնամ Ընկերութիւնն՝ և յատկապէս Գործ. Ժողովին Ատենայեան, Տիկին Վարդուհի Զիլիկիսեան, իրենց հոգաւորութեան համար ջերմ շնորհակալեաց իրաւունք ստացան:

Որբերն ալ իրենց բնավայրի լեզուով պզտիկ տրամախօսութիւն մը ըրին, շատ աղւոր և յաջողակ:

Անակնկալը այն էր որ իրենք պատրաստած էին:

Հանդէսը փակեց Ս. Ներսէսեանի Գործադիրին յատուկ հրաւերովը՝ Որբերեան: Բաւախօսը իր տարրին մէջ էր, նիւթը տխուր էր, թէեւ իր խօսքերուն մէջ ուրախութեան ճառագայթ մը կը սաւէր երբեմն: Պատմութիւնը ըրաւ Ս. Ներսէսեան Ընկերութեան հաստատմանը, թիւրիմացութիւնները ուղղելու համար ըսաւ թէ Որբանոցին անունը Ներսէսեան դրուած էր ի յիշատակ Ս. Ներսէս Մեծ Հայրապետին, շնորհակալութիւն յայտնեց Խնամակալութիւն Հայ մայրերու, և որբերու շնորհակալիքը յայտնեց Իզմիրի զգայուն և ազնիւ բարերարներուն ուղղուած: Միակ զիտղութիւն այդ բանախօսութեան վրայ սա էր թէ հոն քիչ մը շատ եւ խառնուած էր, բան մը որ աննշմարելի անցաւ արտում՝ մտածումներուն մէջ, որ սարսուռով կը ծաւալէր ու կ'անցնէր զգամուած հոգիներն:

Մեկնեցան քիչ վերջը ամենքն ալ, մէկ մէկ ծաղիկ փունջ ձեռքերնին, և իւր ցոյլ, քանի մը կաթիլ արցունք, աչքերնին:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. ՄԱՍԼԱՅ

Թզմիրի համար	տարեկան	3 1/2 արծ. 45լ.
» » Պեցամսեայ	2	» »
Պզգ. վարժապետներու	»	2 1/2 » »
Պ. Պոլսոյ Է. Փոքր Մսիայ	»	4 » »
» » »	»	2 » »
Պզգ. վարժապետներու	»	3 » »
Պաւստատանի համար	»	8 րոպէ 12լ. րաբ.
» » »	»	4 » »
Յարապայի	»	17 ֆր. 2լ.
» » »	»	8 1/2 »

Կ Ա Ն Խ Ի Կ Վ Ճ Ա Ր Ե Լ Ի

Հասցէ՝

Մ. Մամուրեան — ԻՋՄԻՐ

M. Mamourian — Smyrne

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

Կ ՊՕԼԻՍ —	Մեծ. Սմբատ Էճ. Գաւրեան. Գաւառիք խոսքիս 46 Պաճիկ Գալիու.
ՄԵԼՆԵՍ —	Մեծ. Մկրտիչ Էճ. Էրիսնեան
ԷՕՏԵՄԻՇ —	Մեծ. Տիրան Էճ. Պէնտերքեան
ՍԵՄՍՈՆ —	Մեծ. Երաւենց Էճ. Մարտանեան
ԵՐԻՉԱ —	Մեծ. Տիգրան Յէր Պետրոսեան
ԵՐՈՒՍԵՂԷՄ —	Գ. Եր. Տ. Սահակ Եղալ. Խաղաղեան
ԳԱՀԻՐԷ —	Մեծ. Կարապետ Էճ. Կառաւարդեան
ՄԵՆՁՈՅԷՐ —	Մեծ. Տիգրան վարդապետեան
ՊՕՍԹՕՆ —	Մեծ. Տիրան Էճ. Թաշնեան
ԴԱԻՐԷԺ —	Մեծ. Տօփ. Ժաշնեան
ԱՏԱՆԱ —	Մեծ. Գալոյր Տ. Պոզոսեան
ՀԱԼԷՊ —	Մեծ. Յովնանէն Էճ. Թաւրապեան
ՍԵՎԱԶ —	Մեծ. Միշկան Էճ. Խաղիքեան
ԻՕՏԵՄԻՇ —	Մեծ. Զօփ Էճ. Ժամագործեան

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՉԱՅՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

Մ. ՊԱՏԱՐԱԳԻ

ԵՌԱԶԱՅՆ ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆ

Վաւերացեալ

ԿԵՂԻՐՈՆԱԿԱՆ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆ

Զայնագրեց

ԼԵՐՈՆ Մ. ՅԱԼԵՆԱԲԵԱՆ

Մ. ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԵՌԱԶԱՅՆ ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԵԱՆ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ

ՆՐԱՅԱԾ

Լինելով՝ ամեն անոնք որ ունենալ կ'ապագին կը խնդրուի որ հաճին դիմել ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆՆ Իզմիլ փոխարէնը ԿԱՆԽԻԿ ղրկելով:

Գին 1 մէնիտ արծաթ

Ստանց քղրասան ծախսի

Մասնաւորապէս Տպարանի մէջ կը տպուին Հայկական ձայնագրերով քեկեղեցական եւ քեկ զանազան երգեր խիստ դիւրամատչելի եւ գոմացուցիչ պաշտմաններով, տպագրելի գործեր ունեցողք կրնան դիմել հետեւեալ հասցեով:

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ — Իզմիլ
M. MAMOURIAN — Smyrne